

SANKTPĪTERBURGYS VAĻSTS UNIVERSITATE

LATVEJIS UNIVERSITATE

RĒZEKNIS AUGSTŠKOLA

1. starptautyskuo latgalistikys konference

**ONTONA SKRYNDYS
LATGALĪŠU GRAMATIKAI
100**

Sanktpīterburga,
2008. goda 19.–20. septembris

Referatu tezis

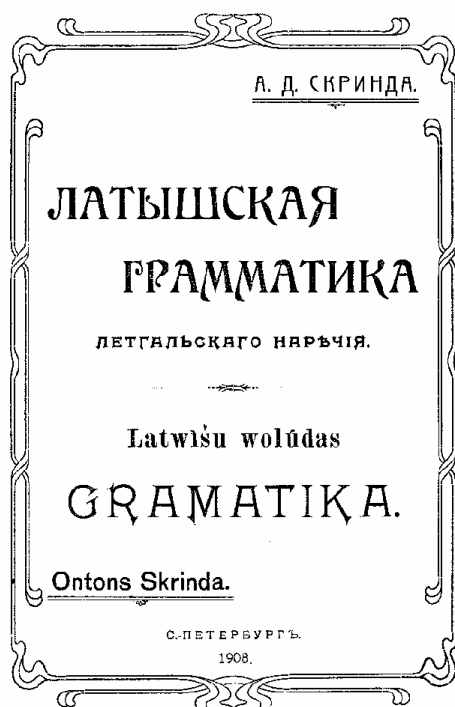
Sanktpīterburgys Vaļsts universitatis
Filologejis i muokslu fakultate
2008

Redakcejis kolegeja

A. Andronovs
L. Leikuma
I. Šuplinska

„Ontona Skryndys Latgališu gramatikai 100“. 1. storptautyskuo latgalistikys konference (Sanktpīterburga, 2008. goda 19.–20. septembris). Referatu tezis / Redakcejis kolegeja: A. Andronovs, L. Leikuma, I. Šuplinska. — Sanktpīterburga: Sanktpīterburgys Valsts universitatis Filologejis i muokslu fakultate, 2008. — 44 lpp.

„Латгальской грамматике Антона Скрынды 100“. 1-ая международная конференция по латгалистике (Санкт-Петербург, 19–20 сентября 2008 года). Тезисы докладов / Ред. коллегия: А. В. Андронов, Л. Лейкума, И. Шуплинска. — Санкт-Петербург: Факультет филологии и искусств Санкт-Петербургского государственного университета, 2008. — 44 с.

Prīškvuordi

2008. godā palīk 100 godu Ontona Skryndys (1881–1918) latgalīšu gramatikai — „Латышская грамматика летгальскаго нарѣчія — Latvišu wolúdas gramatika“ (Pīterburga, 1908) — latgalīšu (Latgolys latvīšu) raksteibys normativajam pamatam leidz Pītera Stroda vadeituos pareizraksteibys komisejis izstruodotūs nūsacejumu oficialai pījimšonai 1929. goda 19. junī.

Itys izdavums ir i pirmuo pošu latgalīšu nūdrukuotuo gramatika: nivīns agruokys — F. Trasuna — gramatikys rūkroksts nu apmāram 1887. goda pagaidom nav atrosts (P. Smeļtera īpašumā asūšs nūroksts beja izlykts apsavieršonai vēļ 1935. g. 29. maja Latgalīšu gruomtu izstuodē Rēzeknē). Cytys gramatikys latgalīšim da tuo beja rakstejuši cyttautīši, kurūs golvonais mierkis beja vuiceit taidim pošim nalatvīšim — bazneicungim — vītejūs ļaužu runys pamatus. Ontons Skrynda rauga ruodeit latgalīšu volūdu kai pylnu sistemu, kur runys formai sūpluok stuov i sakuortuota pareizraksteiba. Koč deļ vīnuotys raksteišonys 20. g. s. suokumā na vysi Latgolys izlūkšņu vaicuojumi beja vīnaiži skaidri, O. Skryndys īzeimuotais ceļš beja pījamams daudzim. Pats gramatikys autors — piec profesejis dokters — tai i palyka iz vysim laikim 36 godus jauns, i nu juo ceļa suokuma myužebā myus šūgod škir jau 90 godu.

Pīmynūt O. Skryndys gramatikys opolū jubileju, suocam storptautysku konfereņču sereju, kuramuos īdūmuots pulcynuot latgalīšu volūdys i literaturys pietnīkus, apsavērt aktualus latgalistikys vaicuojumus i koordinēt sadarbeibu latgalīšu volūdys i kulturys izpētē, populariziešonā, atteisteibā.

Pirmuo latgalistikys konfereņce teik reikuota Sanktpīterburgā — vītā, kur nūtics tik daudz pozitivu latgaliskūs aktivitašu 19. g. s. beiguos i 20. g. s. 1. pusē. Ite izauguse pirmuo Latgolys inteligeņcis paaudze, nu itīnis suokusēs pirmuo latgalīšu atmūda.

Латгальский литературный язык в свете лексикостатистики

Метод лексикостатистической глоттохронологии (ЛГ), разработанный М. Сводешом в середине XX века (1952; 1955) и существенно модифицированный в конце XX века С. А. Старостиным (1989, 2007a, 2007b), используется для оценки степени близости родственных языков и времени их расхождения на основе подсчёта общей лексики. Лексикостатистический аспект метода связан с проблемой отбора лексических единиц для анализа, глоттохронологический — с проблемой скорости изменений и её математическим моделированием. Исследованию балтийских языков методом ЛГ посвящены работы В. Урбутиса (1962), А. Гирдяниса и В. Мажюлиса (1994), П. Новотна и В. Блажека (2007), однако материал латгальского литературного языка в них не рассматривался.

Сопоставление таких близкородственных языков, как латгальский и латышский ввиду отсутствия четкой границы между говорами возможно лишь в их литературных вариантах, однако определение принадлежности конкретной лексемы к литературному латгальскому языку (а не к просторечию или диалектной лексике) затруднено отсутствием нормативных словарей.

Источником лексических единиц для сравнения в ЛГ служит либо «основной список» 100 слов базисной лексики (классическая глоттохронология М. Сводеша), либо список корневых единиц, отбираемых подряд по тексту одного языка, для которых ищутся этимологические соответствия в другом языке (корневая глоттохронология С. А. Старостина)*.

Предварительные подсчёты по стословному списку показали 5% различий между латгальским и латышским: *solts* : *auksts*, *atīt* : *nākt*, *nūsis* : *nuogalināt*, *maut* : *peldēt*, *itys* : *šis* (аналогичное отношение характерно, например, для немецкого и голландского языков). Из 100 корней, выбранных по тексту рассказа В. Целейтане «Литания» встретился один, не имеющий близких соответствий в латышском: *buod-* (*atbuost* ‘надоест’) (такое же отношение характеризует, например, белорусский и украинский языки).

* Определённые выводы о степени близости языков могут быть сделаны и на основе сопоставления лексики параллельных текстов.

Латгалия в творчестве М. Муфина

Восприятие латгальского пространства — чрезвычайно важная и интересная тема в литературе русской эмиграции Латвии 1920–1930-х гг. Изображение Латгалии имело свои значимые и знаковые характеристики, строилось по нескольким доминантным моделям.

Во-первых, специфика латгальского текста обусловлена географическим положением региона. В связи с этим большое значение в становлении латгальского текста сыграл фактор пограничья. Наличие границы с территорией СССР породило не только свою мифологию, свою систему отношений и своеобразный приграничный образ жизни, но и постоянно держало Латгалию в фокусе пристального внимания, что нашло своё отражение в рассказах и очерках разных авторов, неоднократно путешествовавших по Латгалии (И. Лукаш, Ю. Галич, С. Минцлов, А. Седых, Л. Любимов и др.).

Второй немаловажный фактор латгальского текста — это русское население Латгалии, сохраняющее традиционный патриархальный образ жизни. Неслучайно многие писатели, литераторы, деятели искусств, да и рядовые граждане не только из Риги, но и из Европы совершали поездки по Латгалии или отправлялись в эстонское Причудье, где сохранялась атмосфера традиционной, дореволюционной русской деревни. Латвийская Латгалия и эстонское Причудье, по сути дела, оставались последними естественными многовековыми ареалами традиционной русской старообрядческой культуры. В центре внимания оказывалась сама жизнь с её повседневными заботами. Среди публикаций, создающих идиллический образ Латгалии, следует упомянуть очерки К. Леймана «Рождество в Латгалии», Л. Зурова «Утро в Режице», «В Жоготах у старообрядцев», рассказы и публикации А. Формакова, пронзительные по своему характеру заметки Н. Белоцветова («Латгалия и её нужды») и многие другие.

Специфика большинства произведений такого рода нередко сводилась к изображению адаптации русского крестьянства к новым политическим и культурным реалиям.

Однако изображение мира старообрядцев не всегда оставалось столь идиллическим. Параллельно начинает складываться сатирическая модель латгальского текста. Появление пародийно-сатирического сегмента в изображении русского населения Латгалии, бесспорно,

является знаковым. Это, безусловно, связано с общей тенденцией развития культуры русской эмиграции. Всё то, что в начале и середине 1920-х годов у рижских и зарубежных авторов вызывало восторг и умиление, постепенно начинает обретать иные формы. Это ещё одно свидетельство ослабления ностальгического переживания и преодоление трагедийности эмиграции. Появление сатирического изображения свидетельствует и о внутренней трансформации культуры русского населения Латгалии, особенно в молодёжной среде, пытавшейся преодолеть патриархальность быта и традиции. Одним из ярчайших представителей, создававших сатирический образ Латгалии, был М. Муфин, в середине 1930-х годов печатавшийся в журнале «Для Вас». Наиболее удачным является рассказ «Веселая свадьба», который строится как письмо сына Триши родителям Титу Максимовичу и Анфисе Михайловне.

Комический эффект в рассказе возникает при столкновении старого и нового, новых модных, столичных веяний и древних обрядов русской латгальской деревни. Молодожёны — это уже представители нового поколения, стремящиеся во всем походить на горожан и следящие за модными веяниями. Рассказчик — носитель традиционных патриархальных, деревенских ценностей удачно подмечаящий всю несуразность современной модной свадебной атрибутики в пределах латгальской деревни.

Līga Bernāne

(Rēzeknes Augstskolas Humanitāro un juridisko zinātņu fakultāte)

1907. gada ortogrāfijas apspriede un tās lēmumu atspoguļojums O. Skrindas gramatikā

19. gs. beigās un 20. gs. sākuma P. Smeļtera, F. Kempa, arī citu autoru darbos saskatāmi centieni pilnveidot latgaliešu ortogrāfiju, tomēr rakstībā ir daudz neatrisinātu jautājumu. To apliecina latgaliešu pirmo preses izdevumu („Gaisma“, „Sākla“, „Auseklis“) valoda.

Vienotas pareizrakstības pamatu izstrādāšanai 1907. gada 17. augustā Rēzeknē tiek sasaukta ortogrāfijas apspriede, tās iniciatori — studenti ar O. Skrindu priekšgalā. Sapulcē sprieda gan par to, ka latgaliešu valoda ir kopjama un veidojama par literāru, gan par konkrētiem pareizrakstības risinājumiem, piemēram, divskaņu *ai, ei, oi, ui* rakstīšanu ar *i*, nevis ar *j*, vīriešu dzimtes substantīvu daudzskaitļa nominatīva galotnes rakstījumu —

jāraksta *-i*, nevis *-y* (*kauli, kolni, ne kauly, kolny*). Apspriedes nozīmīgākais atzinums — kopt latgaliešu valodu pašiem, veidot tās literāro formu.

1907. gada ortogrāfijas apspriedes lēmumos ir daudz nepilnību, tomēr tās nozīme ir nenoliedzama — tā bija pirmā plašākā sapulce, kas ievadīja ortogrāfijas jautājumu lietišķu risināšanu, izlemtais tajā iespaidoja turpmāko latgaliešu rakstības attīstību.

1908. gadā, balstoties uz 1907. gada apspriedes lēmumiem, Pēterburgā iznāk O. Skrindas „Latvišu wolúdas gramatika“ krievu valodā, kurā konstatējams gan ortogrāfijas apspriedē lemtā atainojums, gan paša autora proponējumi.

Gramatikā O. Skrinda pievēršas patskaņu garuma apzīmēšanai, bet praktiskai lietošanai viņa ieteikumi ir par sarežģītu. Arī gramatikas tekstā ir daudz atkāpju no pašu pieņēmumiem Rēzeknes sapulcē, vērojamas nekonsekvences patskaņu garuma apzīmēšanā pat vienādi rakstāmās formās.

O. Skrinda gramatikā mēģina rast risinājumu līdzskaņu mīkstināšanas problemātikai, tomēr lielākajai daļai valodas lietotāju pieņemams mīkstināšanas veids tolaik netiek izstrādāts.

Apskatot visu vārdšķiru pareizrakstību, O. Skrinda aizsāk virkni ortogrāfijas jautājumu risinājumu, kas atkārtoti izraisa diskusijas vēlākos latgaliešu valodas normēšanas posmos, piemēram, par galotnes *-is* rakstījumu 2. deklinācijas lietvārdu vienskaitļa nominatīvā.

O. Skrinda ievadīja arī sarežģīto darbības vārdu un no to celmiem veidoto formu pareizrakstības normēšanu. Pozitīvi vērtējami vairāki risinājumi, piemēram, paralēli lietojamu formu paturēšana gadījumos, kad, rīkojoties citādi, zustu vēsturiski vecākās formas, piem., vēlējuma izteiksmē (*es byutu / byutum, tu byutu / byutim, mes byutu / byutumem, jyus byutu / byutumet*).

Daudzos gadījumos gramatikas autors, balstoties uz 1907. gada apspriedes lēmumiem, rakstībā ieteica lietot formas, kas Latgales izloksnēs nebija dominējošās, piemēram, *zirdzinš (-enš)*.

Neraugoties uz nepilnībām, O. Skrindas gramatika divus gadu desmitus bija galvenais latgaliešu rakstības normatīvais dokuments.

Latgaliešu ābece — latgaliešu valodas gramatikas un pareizrakstības atspoguļotājas

Dažādos avotos ir minēti aptuveni 70 latgaliešu ābeču izdevumi, no tiem atrasti ir ap 50.

Latgaliešu ābecēs izmantota dažāda ortogrāfija. Pašu pirmo latgaliešu ābeču sastādītāji ir balstījušies uz poļu rakstību, taču arī šīs ābece diezgan precīzi atspoguļo latgaliešu valodas īpatnības.

Referātā minētas latgaliešu ābeču raksturīgākās iezīmes un analizēti alfabēti pēc noteiktas sistēmas — burtu skaits un to secība alfabētā, burtu grupas (garie patskaņi, mīkstie un mīkstinātie līdzskaņi u. c.). Aplūkoti visi latgaliešu ābecēs lietotie burti un to varianti ar diakritiskajām zīmēm, piemēram, *a ā à á â ä a; s ś ș ș ś*, minot piemērus, kā arī skaidrojot burtu lietojumu. Tiek norādīts, ka bieži vien latgaliešu ābecēs vienas un tās pašas skaņas apzīmēšanai ir izmantoti dažādi burti, piemēram, skaņa [č] latgaliešu ābecēs ir tikusi apzīmēta ar burtiem *č, ç*, kā arī poļu valodas alfabēta digrafu *cz*. Atsevišķi aplūkota divskaņa *uo* atveide latgaliešu ābecēs.

Īpaša uzmanība pievērsta ābecēs lietotajai lietvārdu, skaitļa vārdu u. c. pareizrakstībai, nekoncekvencei formu lietojumā viena autora ābecēs vai pat vienā izdevumā, piemēram, *skūla, škola, skola, skōla, skòla; kaki, kaķi, kači; sieptiejni, septiejni, sieptieyni, septeini, septini, septeņi*.

Aplūkots burtu *i, y* un *j*, kā arī apostrofa lietojums latgaliešu ābecēs, piemērus grupējot pēc noteiktām pazīmēm, piemēram, *runoi, nukomoj; Rejga, Reiga; pejle, peile; kai, kaj, kay; aycynodams; patejkams, drejksti, dzejwe; abstrodot', darejt', plaut'; ģkyur'a, atbrauc'a, sasaēd'a*.

Akcentēti arī mūsdienu strīdīgākie latgaliešu valodas pareizrakstības un gramatikas jautājumi, piemēram, patskaņa *i* vai *y*, divskaņa *iu* vai *yu* lietošana aiz līdzskaņiem *j, k* un *g*, sieviešu dzimtes 4. un 5. deklinācijas lietvārdu vienskaitļa ģenitīva un daudzskaitļa nominatīva un akuzatīva formas — *-as* vai *-ys*, *-es* vai *-is*, vīriešu dzimtes 1. deklinācijas lietvārdu pareizrakstība vienskaitļa nominatīvā, piemēram, *putns* vai *putnys*, izskaņas *-eits, -eite, -eņš, -eņa* vai *-īts, -īte, -iņš, -iņa* u. tml.

Vispārīgos vilcienos referāts iepazīstina ar latgaliešu ābeču dažādiem tipiem un veidiem (katķisma ābece, latgaliešu autoru oriģinālābece, Padomju Krievijā izdotās latgaliešu ābece u. c.), sniedzot priekšstatu par to sastādīšanas metodēm un ilustrēšanas principiem.

Верхнелатышский сдвиг гласных

Качественные изменения гласных в верхнелатышском диалекте латышского языка обыкновенно рассматриваются вне связи друг с другом. Тем не менее, дифтонгизация $\bar{i}, \bar{u} > ei, ui$ (ou, eu), монофтонгизация $ie, uo > \bar{i}, \bar{u}$, лабиализация $a > o, \bar{a} > uo$ (oa, \bar{o}), изменение $\bar{e}, \bar{\bar{e}} > a, \bar{a}$ и переходы $e > \bar{e}, \bar{e} > \bar{\bar{e}}$ и/или ie , по нашему мнению, являются звеньями одной цепи. Правда, оглядываясь на условия и предполагаемые причины конкретных изменений, можно сделать вывод, что эта цепь состоит из двух самостоятельных фрагментов.

Во-первых, это изменение гласных верхнего подъёма: после дифтонгизации $\bar{i}, \bar{u} > ei, ui$ (ou, eu) на освободившееся место поднимаются $ie, uo > \bar{i}, \bar{u}$. (Дифтонгизация, скорее всего, была вызвана тем, что на определенном этапе \bar{i}, \bar{u} находились в отношении свободного варьирования с $i\bar{i}, u$: ср. колебания вроде $bija \sim bi\bar{i}ja \sim bi:ja$ ‘(они) были’ в современных селонских говорах и латгальскую форму $beja$.) Из гласных верхнего подъёма изменяются только долгие. Во-вторых, это изменение гласных нижнего и среднего подъёма, которое, с одной стороны, связано с перегласовкой, а с другой стороны, было обусловлено отсутствием гласного среднего подъёма заднего ряда. В «пустую клетку» передвинулись $a > o, \bar{a} > \bar{o}$ (oa), что, в свою очередь, открыло возможности для перехода $\bar{e}, \bar{\bar{e}} > a, \bar{a}$ и далее $e > \bar{e}, \bar{e} > \bar{\bar{e}}$. Условием для объединения обоих локальных сдвигов было изменение $ie, uo > \bar{i}, \bar{u}$, освободившее позицию для $\bar{e} > ie$, а также $(\bar{a} >) \bar{o} > uo$.

$ei \leftarrow \bar{i}$	$\bar{u} \rightarrow ou (eu, ui)$
↑	↑
ie	uo
↑	↑
$\bar{e} e$	$\bar{o} o$
↓ ↓	↑ ↑
$\bar{\bar{e}} \bar{e}$	$\bar{a} \bar{a}$

Oskara Seiksta dzejas poētika

Oskars Seiksts debitē 1991. gadā, publicējot dzeju latgaliski Rēzeknes pilsētas un rajona laikrakstā „Darba Karogs“ (kopš 1992. gada — „Rēzeknes Vēstis“). Vēlāk seko gan literatūrkritiska, gan esejiska satura publikācijas arī citos laikrakstos, pēc autora domām, nozīmīgākās ir laikrakstos „Mōras Zeme“ (iznāk no 1989. līdz 1994. gadam) un „Rakstnieka Vārds“ (iznāk no 1991. līdz 1993. gadam).

Literārās inspirācijas faktori O. Seiksta tekstos ir vairāki. Pirmkārt, latgaliešu literatūra, valoda, Osvalda Kravaļa personība. Otrkārt, eksistenциālisma filozofija, īpaši Albēra Kamī darbi. Arāba tēls no A. Kamī darba „Svešinieks“ O. Seikstam ir no realitātes un patiesības attālinošais cilvēkā, kas viņu padara par svešinieku pašam sev, tas ikkatram sevī jānogalina. Treškārt, Vladimira Megres grāmatu sērija, kuras prototips Sibīrijā dzīvojis, no civilizācijas ērtībām atteikusies sieviete Anastasija ir spējusi izrauties no „arāba“ sevī un līdz ar to apjautusi savu un kolektīvās domas spēku. Ceturkārt, Džeimsa Džoisa apziņas plūsmas ietekme ir bijusi tik spēcīga, ka pat projicējusi notikumus O. Seiksta dzīvē.

Jebkurš radītājs, tostarp arī literāts, nav spējīgs nošķirties no sevī esošā un tāpēc rada tikai „pēc savas līdzības“, kas, pamatojoties uz to, ir dažnedažādu dzīves ķēdes posmu mijiedarbības rezultāts, tātad — autobiogrāfisks, jo „katrs jau var uzrakstīt, vairāk vai mazāk, tikai to, ko zina, ko ir vai gribētu būt piedzīvojis“ (O. Seiksts).

Par galveno iemeslu, kāpēc O. Seiksts pievēršas rakstniecībai, kalpo vēlme „atgūt citu neuzrakstīto“ drukas aizlieguma laikā Latgalē (1865–1904). Tas ir laiks, kas aizsākušos kultūras un izglītības darbu un nacionālo atmodu aizkavē uz 40 gadiem. Lai kvantitatīvi pavairotu latgaliešu literatūru, tostarp „uzturētu pie dzīvības“ savu latgalisko identitāti, O. Seiksts konsekventi raksta latgaliešu rakstu valodā.

Visos O. Seiksta un viņa līdzautoru (V. Lukaševiča, L. Gagaines) darbos ietverts gandrīz viss latgaliešu rakstu valodas vārdu krājumā atrodamais, sākot ar poētismiem un sarunvalodas vārdiem, beidzot ar vecvārdiem un okazionālismiem. Tā kā literatūrzinātniskā terminoloģija latgaliešu rakstu valodā ir attīstīta vāji, Oskars Seiksts, lielākoties, darina savus terminus un profesionālistus. Savukārt okazionālisti rodas valodisku eksperimentu rezultātā, tādējādi piešķirot tekstam stilistisku un emocionālu ekspresivitāti.

Oskars Seiksts jaunus vārdus darina ne tikai uz esošo vārdu bāzes pēc kopīgām vārddarināšanas likumībām, izmantojot kopīgos vārddarināšanas paņēmienus un līdzekļus, bet arī nereti pārkāpjot latgaliešu rakstu valodas normas, neievērojot derivācijas likumības. Produktīvākie dzejnieka vārddarināšanas paņēmieni ir afiksācija un saliktenārināšana, mazāk produktīvs — separācija. Oskara Seiksta prozā viens no izplatītākajiem derivācijas modeļiem ir apelatīvācija, tomēr dzejā tas gandrīz nefigurē.

Veronika Dundure, Anita Žogota

(Nautrēnu vidusskola),

Imants Slišāns

(Baltinavas vidusskola)

Latgaliešu valodas, literatūras un kultūrvēstures skolotāju asociācijas darbība: paveiktais un turpmākie uzdevumi

1. Latgaliešu valodas, literatūras un kultūrvēstures skolotāju asociācija (LVLKSA) izveidota 2000. gada 1. aprīlī, lai veicinātu Latgales kultūrvēsturiskā mantojuma, tostarp latgaliešu rakstu valodas, apguvi skolās, ievērojot Valsts Valodas likuma 3. panta 4. punktu: „Valsts nodrošina latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību.“ LVLKSA darbojas 36 biedri, aktīvi iesaistījušās 17 Latgales skolas.

2. 2002. gada 5. aprīlī Rēzeknes rajona Nautrēnu vidusskolā atklāts Latgaliešu valodas, literatūras un kultūrvēstures apguves Metodiskais centrs. Tā galvenie darbības virzieni ir Latgales reģiona skolotāju konsultēšana novada kultūrvēstures integrēšanai mācību priekšmetos, latgaliešu rakstu valodas un literatūras apguve, skolotāju pieredzes apkopošana, metodisko materiālu veidošana, pasākumu organizēšana. Centra izstāžu zālē notiek Latgales mākslinieku un skolēnu darbu izstādes. Ar Metodisko centru aktīvi sadarbojas 75 Latgales skolotāji.

3. Kopš 2001. gada LVLKSA Rēzeknē ir organizējusi skatuves runas konkursu „Vuolyudzāni“ bērnodārza audzēkņiem, 1.–12. klašu skolēniem un studentiem, kā arī olimpiādi latgaliešu rakstu valodā un kultūrvēsturē vidusskolēniem. Konkursa dalībnieku skaits ir no 70 līdz 90, olimpiādes dalībnieku skaits — no 30 līdz 40. Tāds pasākums Latvijā ir vienīgais, notiek zīmīgā laikā.

4. Septiņus gadus (2000–2006) LVLKSA sadarbībā ar Latgolys Studentu centru, Rēzeknes Augstskolas, Latvijas Universitātes, Daugavpils

Universitātes mācībspēkiem un LU Latviešu valodas institūta speciālistiem ir organizējusi skolotāju un studentu nometni „Vosorošona“. Aizsākusies Naurēnu vidusskolā, tā turpinājās vairākās skolās visos Latgales rajonos. Skolotāji iepazīna Latgales kultūrvidi, klausījās speciālistu lekcijas par Dienvidigaunijas, kašubu valodas (Polijā) situāciju, žemaišu dialekta lomu reģionālās kultūrvides saglabāšanā, baltkrievu valodas aktualitātēm. Nometnes darbā kopumā ir piedalījušies 167 skolotāji (arī literāti, kultūras darbinieki) ne tikai no Latgales, bet arī no Rīgas, Cēsīm, Sēlijas.

5. Valstī nav atbildīgās institūcijas par Valsts Valodas likuma 3. panta 4. punkta realizāciju, nav izstrādāts precizējošs nolikums ar mērķa un uzdevumu formulējumiem, trūkst valsts finansētas mērķprogrammas latgaliešu valodas saglabāšanas un attīstības nodrošināšanai. Skolās latgaliskās aktivitātes notiek pēc priekšmetu skolotāju un skolu vadības iniciatīvas. Arī LVLKSA darbojas pēc pašu skolotāju iniciatīvas.

6. UNESCO ziņojumā „Izglītība 21. gadsimtā“ ir noteikti četri izglītības pamatvirzieni jeb mācīšanās veidi. Viens no tiem ir mācīšanās būt, lai labāk attīstītu personību. Pilnvērtīga, garīgi bagāta personība ar gudru pasaules redzējumu bez nacionālās un reģionālās identitātes apziņas nevar izveidoties. „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijās 2006.–2015. gadam“ latgaliešu rakstu valoda atzīta Latvijas valsts nacionālo bagātību.

7. Jautājums par Latgales kultūrvēsturiskā mantojuma apgūšanu vispārīzglītojošās skolās ir risināms valsts līmenī. Latvija ir vienīgā vieta pasaulē, kur var attīstīties latgaliešu rakstu valoda, tāpēc šīs unikālās vērtības saglabāšana būtu jānodrošina valstij. LVLKSA ir gatava piedāvāt virkni vajadzīgu pasākumu konkrētam darbam.

8. Būtu jārealizē ideja par Latgales skolotāju kongresa sasaukšanu, regulāra periodiskā izdevuma (vai vismaz regulāras lapas pie kāda periodiskā izdevuma) izdošanu, nepieciešamo mācību metodisko līdzekļu sagatavošanu, skolotāju vasaras kursu organizēšanu latgaliešu pareizrakstības un kultūrvēstures jautājumu padziļinātai apguvei. Tam visam valsts budžetā būtu jāparedz noteikts finansējums.

Franča Trasuna „Latvišu Voludas Gramatikas del latgališim“ raksturojums

1921. gadā Rīgā izdota Franča Trasuna „Latvišu Voludas Gramatika del latgališim“ (78 lpp.). Tās ievadā autors raksta: „Par pamotu pi šo dorba es jemu latgališu izlūksni.“; „Leidz šam latgališu raksteiba nabeja nuteikta. Vins raksteja taī, utrys cytaidi. Eipašeibas un darbeibas vordūs jei beja tyvynota baļtišu izlūksnej. Caur tū poša raksteiba iznocia raiba un latgališim apgryutynoja skaiteišonu. Jei nabeja ļabi pimarota ni baļtišim, ni latgališim“.

Gramatika veidota pēc J. Endzelīna un K. Mīlenbaha „Latviešu valodas mācības“ parauga, ņemti vērā arī J. Endzelīna aizrādījumi.

F. Trasuna gramatika sastāv no divām daļām: etimoloģijas un sintakses, tajā dots vispārējs ieskats latgaliešu izlokšņu skaņās, aprakstītas vārdšķiras, to lietojums teikumā, interpunkcija un lielo burtu lietošana.

Autors pievērš uzmanību skaņu pārmaiņām, dažkārt latgalisko izlokšņu skaņu izrunu salīdzina ar lejzemnieku (baltiešu) atbilstošajām skaņām.

F. Trasuns šķir īsos un garos patskaņus, lieto diakritiskās zīmes patskaņu garuma apzīmēšanai, kaut ne visai konsekventi (*pīkālne*, *veirišu*, *sivišu*). Horizontāla svītra likta arī uz divskaņu pirmā komponenta (*rāudōt*, *brōlēitś*, *pacītēigs*) (iespējams, šādi autors apzīmēja laužto intonāciju). Lokatīvā lietots jumtiņš $\hat{\ } (pavelejušā izteiksmē, sakneš priškā)$. Divskaņi *ie* un *uo* apzīmēti ar burtiem *ē* un *ō*, piemēram, *cēršt* ‘cirst’, *bērze* ‘birzs’, *tōrps* ‘tārps’, taču *ō* rakstījums ir svārstīgs: *pōrškēlt*, *izadzīdōt*, bet *vords*, *moceišonu*.

Pozitīvi vērtējams tas, ka dubultais *w* aizstāts ar *v*, taču cietais *l* apzīmēts kā poļu valodā — ar *ł*.

Vērā ņemama ir arī norāde, ka aiz *k*, *g*, *n* rakstāms *i*, nevis *y*: *giut*, *niule*, *kiulińś* (piemēros doti tikai divskaņi), taču pēc *č*, *š*, *r* rakstāms *y*: *čygons*, *šykur*, *rypot*, *čyukmola*, *ryusēt*, *šyut*.

Apzīmēta līdzskaņu palatalizācija: *sunēit*’, *brukt*’, *patś*; *nešt*’, *brišt*’.

F. Trasuns līdzšinējo rakstīto izskaņu vietā iesaka lietot tautā runātās (gramatikā sauktas gan par galotnēm, gan izskaņām) *-eiba*, *-eica*, *-eits*, *-eigs*, *-eņš* u. c.

F. Trasuna gramatikā uzmanību saista lietotie termini. Lietvārda locījums autors sauc „ļuceitoji“, izmanto gan to latīniskos („nominatīvs“,

„genetivs“ / „genitivs“, „dativs“ utt.), gan paša veidotus („socejs“, „nuteicejs“, „devejs“ utt.) nosaukumus. Deklinācija saukta par „ļucejumu“.

Vārdšķiru aprakstā sastopamas vairākas tautas runai tuvas formas.

Neskatoties uz daudzajām nepilnībām, neprecizitātēm un drukas kļūdām, šai gramatikai ir nozīmīga vieta latgaliešu rakstu valodas vēsturē kā izteiktam mēģinājumam tuvināt rakstu valodu tautas runai.

Romualds Gadzāns
(Vaboles vidusskola)

Antons Skrinda — ievērojams pirmās latgaliešu atmodas darbinieks

1. Latgaliešu laicīgās literatūras attīstību, kas sākās 19. gadsimtā, kavēja latīņu drukas aizliegums, valdošā rusifikācijas politika Krievijas impērijas provincēs. Grāmatas latgaliski Latgalē ienāca kā kontrabandas literatūra. Attīstījās rokraksta literatūra, spilgtākie pārstāvji — Andrivs Jūrdžs un Pīters Miglinīks. Pēc drukas aizlieguma atcelšanas 1904. gadā rosīgu darbību uzsāka topošās latgaliešu inteliģences pārstāvji, kā Francis Trasuns, Francis Kemps, Antons un Kazimirs Skrindas, Nikodems Rancāns u. c.

2. Viens no redzamākajiem pirmās latgaliešu atmodas darbiniekiem ir daudzpusīgais līksnietis Antons Skrinda (1881–1918), kurš aktīvi darbojās gan Latgalē, gan Pēterpilī, gan, kādu laiku, pat Sibīrijā. Kopā ar citiem tautiešiem organizēja dažādas sanāksmes, bija līdzdalīgs Pēterpils latviešu muzikāliskās biedrības dibināšanā, kopā ar brāli Kazimiru organizēja latgaliešu valodas kursus Pēterpilī, skolotāju kadru sagatavošanu Latgalei. Piedalījās lugu iestudēšanā Pēterpils latgaliešu aktieru trupā kā režisors un aktieris, viens vai kopā ar brāli Kazimiru tulkoja lugas teātra vajadzībām. Kopā ar Fridrihu Obšteinu sastādīja krājumu „Dzīsmu vōceleite“ (1908), kurā ievietotas 37 dažādu autoru dziesmas un tautasdziesmu apdares (Bukšs 1976: 173). Vairākus mazāk zināmus A. Skrindas biogrāfijas faktus savā pētījumā sniedz Donats Latkovskis (1999: 239–243).

3. A. Skrinda ir pieminams arī kā valodnieks. Viņš sastādīja un 1908. gadā izdeva latgaliešu gramatiku, kas ir pirmais šāda veida paša Latgales autora darbs. Gramatika bija ceļvedis turpmākiem rakstītājiem latgaliski gadus divdesmit — līdz P. Stroda vadītās ortogrāfijas komisijas nodibināšanai un tās lēmumu iedzīvināšanai vispārējam lietojumam.

4. A. Skrinda aktīvi darbojās arī literatūrā, viņa pseidonīmi — Indriķis Leidumnīks, Ceļaveirs (Salceviča 2003: 536). Viņš rakstīja dzeju un prozu, tulkoja citu autoru darbus. 1914. gadā A. Skrinda izdeva pirmo latgaliešu dzejas antoloģiju „Kūkle“, kurā ievietoti vairāki viņa paša un citu Latgales autoru darbi, tulkojumi un lokalizējumi no poļu un krievu valodas.

5. No A. Skrindas prozas darbiem minami divi stāsti — „Vylku Jākubs“ un „Nūdevējs“. Stāsti sižeta un valodas ziņā ir vienkārši, tie rāda latgaliešu valodas izteiksmīgumu, emocionalitāti un daiļskanīgumu. Rakstnieks meistarīgi atklāj Latgales zemnieka mentalitāti. Viņa simpātijas pieņem darba cilvēkiem, no kuru vides ir cēlies viņš pats.

6. A. Skrinda bija ne tikai aktīvs sabiedriskais darbinieks, literāts un valodnieks, bet arī publicists. Viņa raksti bieži sastopami pirmajos latgaliešu preses izdevumos „Gaisma“ un „Dryva“ (pēdējā reizēm bijis arī redaktors, aizstājot brāli Kazimiru). Publikāciju tematika ir daudzveidīga.

Literatūra

Bukšs 1976 — M. Bukšs. Latgaļu atmūda. [Minchene], 1976.

Latkovskis 1999 — D. Latkovskis. Nacionālā atmoda Latgalē. Modinātāji, darba veicēji. Rēzekne, 1999.

Salceviča 2003 — I. Salceviča. Skrinda (Skrynda) Ontons // Latviešu rakstniecība biogrāfijās. 2. pārstr. un pap. izd. Rīga, 2003. — 535.–536. lpp.

Sulev Iva

(Võro Institute and University of Tartu)

Diverse minorities with one language: the case of South Estonian

The paper focuses on comparison of the minorities which speak South Estonian — a Balto-Finnic regional language (language/dialect group) with long tradition of literature and public use in southern Estonia.

The South Estonian autochthonous minorities can be divided into three or four rather different groups:

1. The Setos are the easternmost and the most distinctive South Estonian minority. They can be regarded as an ethnic, religious and linguistic minority. Unlike other South Estonians who are Lutheran Protestants, Setos are (Greek) Orthodox believers. Setos have very serious social and political problems because their main living areas belong

now to Russian Federation. Seto language is seriously endangered by Standard Estonian and Russian.

2. The Võros are the biggest and strongest part of South Estonians. However, they may be regarded only as a linguistic (not ethnic or religious) minority. Võros live in the central and eastern parts of the South Estonian area. The Võro language is the widest spread, most supported and standardized variant of South Estonian. Still it is seriously endangered by Standard Estonian.

3. The Mulgi and Tartu people are living in the western and northern parts of the southern Estonia. In these areas South Estonian language is almost extinct. However, in very recent time there is taking place some language revitalizing activity in Mulgi region.

The paper shows how the different ethnic identity and historical conditions of the language use have caused the making of three different regional standards.

Ieva Kalniņa

(Latvijas Universitātes Filoloģijas un mākslas zinātņu fakultāte)

Jaunas poētiskās valodas meklējumi latgaliešu literatūras krājumā „Uz pūrsvola“

Gan latviešu, gan latgaliešu literatūra PSRS 20. gadsimta 20.–30. gados iekļāvās sociālistiskā reālisma kanonā. Šajā laikā katras tautas literatūra reizē bija gan kanona ievērotāja, gan veidotāja. Sociālistiskā reālisma protokanona fāze ir 20. gs. pirmie divi gadu desmiti, kanona izveides laiks ir 30. gadu pirmā puse, sašaurināšanās posms — 1935./36.–1941. gads.

1926. gadā latgalieši tika atzīti par atsevišķu tautu un šķiroti no pārējiem latviešiem. Padomju politikā šajā laikā valdīja princips „skaldi un valdi“, lai sabiedrībā novērstu lielāku vienotu opozīcijas grupu veidošanos. Sākās pastiprināta latgaliešu pamatskolu veidošana un kultūras attīstība.

Aktīvākais darbs latgaliešu literatūras veidošanā notika 30. gadu 1. pusē. 1933. gadā iznāca nozīmīgākais PSRS latgaliešu daiļliteratūras krājums „Uz pūrsvola“, tā autori bija prozaiķis I. Kūkojs un dzejnieks O. Začs (īst. uzvārdā Začests). Pēc 1933. gada literatūras attīstība bija preses uzdevums, svarīgākais izdevums šādā aspektā bija latgaliešu literāri politiskais žurnāls „Ceīņas Karūgs“, ko Maskavā izdeva apgāds „Prometejs“ sešas reizes gadā. Pirmais izdevuma atbildīgais redaktors — O. Začs. 1934. gada vidū (7. nr.) par atbildīgo redaktoru kļuva I. Kūkojs. „Ceīņas Karūgs“ beidza iz-

nākt 1937. gada decembrī. Žurnālā blakus politiskiem rakstiem nozīmīga vieta ir atvēlēta literatūrteorētiskām un literatūrvēsturiskām apcerēm, kritikai, stāstu un dzejoļu publicējumiem.

Šai posmā notika arī aktīvi jaunas poētiskās valodas meklējumi, jo padomju literatūrai bija jāatsšķiras no buržuāziskās. 20. gadu 2. pusē PSRS vēl notika asas diskusijas starp jaunās mākslas dažādām grupām un virzieniem, bet 30. gadu 1. pusē tika vienoti mākslas (tai skaitā, literatūras) principi un pasludināta jauna daiļrades metode — sociālistiskais reālisms.

Krājuma „Uz pōrzcvolā“ tapšanas laiks nosaka, ka krājumā ir pazīmes, kas atbilst sociālistiskā reālisma kanonam, un ir iezīmes, kas pēc 1934. gada kanonā neietilpa. Dzejā ir spilgtas futūrisma un Kreisās frontes iezīmes — milzu industrializācijas ainas, sarunvalodas (pašpuikas) stils, uzrunas, aicinājumi, dokumentāli fakti, panta rindu asimetrija, masu mobilizācijas atmosfēra. Dzejoļos ienāk jauns latgalieša tēls — proletārietis, kas lieto padomju strādnieka leksiku.

„Ceīnas Karūgā“ 1933. gadā un 1934. gada pirmajā pusē publicētajos dzejoļos rūpniecības tēma ir viena no svarīgākajām, tiek radīta rosīga un nemierīga, un ļoti konkrēta vide. Sākot ar 1934. gada vidu un O. Zača aiziešanu no redaktora posteņa, dzeja kļūst tradicionālāka, dominē klasiskās panta formas un vispārināts ziedošs padomju zemes tēls. Kreisās frontes mākslas grupas dzejas formas principi sociālistiskajā kanonā pēc 1934. gada vairs neietilpa, arī latgaliešu dzejā 1935./36. gadā dzejā vairs nav rūpniecības varenības, dokumentalitātes, izsaucienu, laužto rindu u. c., tā ir liecība kultūras kodu maiņai un sociālistiskā reālisma kanona sašaurināšanās fāzei.

Krājumā „Uz pōrzcvolā“ I. Kūkoja stāstos jau 1933. gadā redzama sociālistiskajam reālismam raksturīgā jaunas realitātes radīšana nākotnes perspektīvā — selektīvi izvēlētas sadzīviskas reālas dzīves ainas un atsevišķi raksturi savijas ar nereālām situācijām un politiskām notikumu un tēlu interpretācijām. Stāsti ir it kā reālistiski, bet patiesībā tajos tēlota dzīve politiskas fantāzijas ietērpā. Dominē reālistiski lineārs vēstījums, saprotami un vienkārši raksturi, viegli uztverama valoda (līdzīgi arī žurnāla „Ceīnas Karūgs“ prozas darbos).

30. gadu vidū latgaliešu literatūra bija iekļāvusies sociālistiskā reālisma kanonā un kļuvusi nacionāla pēc formas un proletāriskā pēc satura („daudzveidīga pēc volūdas, vīnōta idejiski“).

Etnonīmi latgaliešu folklorā

Ar jēdzienu „latgaliešu folklorā” tiek apzīmēta latgaliski stāstītā (un pierakstītā) folklorā, kas pauž latgaliešu kā etniskas grupas tradicionālās zināšanas, vērtības, paražas un mākslinieciskās tradīcijas. Viena no latgaliešu folkloras īpatnībām ir izteikts nacionālais elements.

Pētījuma avoti: latgaliešu folkloras teksti (no 19. gs. v. līdz mūsdienām), no tiem nozīmīgākie:

- Latgaļu folklorā / Red. J. Trūps. [Minhene], 1968;
- S. Ulanowska. *Łotysze Inflant polskich // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*. T. XV, XVI, XVIII. Kraków, 1891, 1892, 1895;
- P. Šmits. *Latviešu pasakas un teikas*. 1.–15. sēj. Rīga, 1925–1937;
- Rēzeknes Augstskolas folkloras ekspedīciju materiāli;
- Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuves materiāli.

Aplūkojot latviešu tautības cilvēkus apzīmējošus etnonīmus opozīcijas „savējais — svešais” aspektā, konstatējams, ka „savējā” semantika piemīt etnonīmiem *latgaļš*, *latgalītš*, retāk — *čangaļš*, arī *pūļš* vai *poļaks* (noteiktā kontekstā leksēma apzīmē etnisko piederību latgaliešiem un apliecina Latgales pakļautību Polijai). Savukārt par „svešo” tiek uzskatīta ar leksēmām *čyulš*, *baltītš* apzīmēta persona. Etnonīmam *latvītš* piemīt ambivalenta semantika: ar to var apzīmēt gan Latgales latvieti (savējo), gan pārnovadnieku (svešo).

Folklorā rāda gan latgaliešus saskarsmē ar citu Latvijas novadu pārstāvjiem, gan arī Latgales etnisko daudzveidību. Biežāk minētas 4 etniskās grupas: *žydi* vai *žeidi* (tas ir ebreju neitrāls apzīmējums, tāpat kā lietuviešu valodā), *čiguoni*, *krīvi*, *pūli* vai *poļaki*. Retāk sastopami etnonīmi *vuoci*, *leiši* vai *lītuvīši*, *igauni*, *turki*, *tatari*, *baškiri*, kā arī *kitajci*, *čukči*, *armeni*, *gruzini*, *amerikani* (lielākoties jaunāka laika anekdotēs) u. c.

Īpatnēja semantika ir leksēmai *vengris*: tāpat kā lietuviešu folklorā tas ir nevis etniskas grupas (ungāru), bet burvja, zintnieka, dziednieka apzīmējums. Arī ar leksēmu *čigāns* latgaliešu folklorā var apzīmēt ne tikai etnisku grupu, bet arī ķekatniekus, nelūgtus viesus kāzās.

Folklorā cittautiešu tēli nereti tiek hiperbolizēti, taču jo spilgti atklāj latgaliešu priekšstatus, iespaidus un spriedumus par svešo, ko ietekmē morāles, ētikas, estētikas izpratne, kultūras tradīcijas, nacionālais raksturs, mentalitāte.

Cittautiešu popularitātes iemesli folklorā ir: pirmkārt, citādība (jo vairāk reliģisko, paražu u. c. atšķirību ir etniskajai grupai, jo tā ir pamanāmāka); otrkārt, starptautiskums (etniskas grupas izplatība Eiropā un pasaulē); treškārt, reālais etniskais sastāvs valstī.

Lielā mērā etnonīmu lietojuma blīvums un daudzveidība atkarīga no folkloras žanra. Visplašākais etnonīmiskās leksikas klāsts konstatēts īsajā folklorā, īpaši anekdotēs.

Latgaliešu folkloras tekstos atklājas latgaliešu valodas (īpaši gramatisko formu, leksikas) attīstības iezīmes, arī cittautiešu (īpaši ebreju, krievu, poļu) runas īpatnības.

Anna Lazdāne
(Vaboles Skrindu dzimtas muzejs)

Vaboles pagasta Skrindu dzimtas muzejs: svarīgākās aktivitātes

1. Muzeja misija: ar brāļu Skrindu (vispirmām kārtām — Antona, Kazimira, Benedikta) nesavtīgā darba savas tautas izglītošanā atspoguļojumu dot ieskatu novada kultūrvēsturē, uzsverot latgaliešu valodas un katolicisma tradīciju nozīmīgumu novada kultūras dzīvē; veicināt un dokumentēt kultūras dzīves aktivitātes pagastā.

2. Skrindu dzimtas muzejs dibināts 1996. gada 28. martā kā Daugavpils rajona padomes kultūras nodaļas iestāde. Atklāts un iesvētīts 1996. gada 16. jūnijā. 1996. gada 20. decembrī Daugavpils rajona padome pieņem lēmumu par muzeja atdošanu Vaboles pagasta padomei. No 1998. gada muzeja darbu koordinē un vada Muzeju valsts pārvalde.

3. Pēc zinātniskas izpētes 1998. gadā aizsākts darbs pie pagasta krucifiksu atjaunošanas ar Valsts Kultūrkapitāla fonda un Vaboles pašvaldības atbalstu. Izveidotas fotoizstādes „Cilvēku dzīvesstāsti“, „Krucifiksi Vaboles pagastā“, „Grāfu Plāteru-Zībergu mantojums mums līdzās“. Ar Muzeju valsts pārvaldes administrētās VKKF kultūras programmas „Nacionālas nozīmes projekti akreditētajos muzejos“ atbalstu izveidotas videofilmas „Krucifiksu ceļš“, „Audējas Vaboles pagastā“, „Ieklausies, runā lietas un priekšmeti!“, „Maizes ceļš“, „Seno arodu meistari — alus darītāji Vaboles pagastā“.

4. Izglītojošā darba pakalpojumu veidi: ekskursijas muzejā — ekspozīciju apskats, izstāžu iepazīšana; ekskursiju maršruti ārpus muzeja telpām: „Krucifiksu ceļš Vaboles pagastā“, „Maizes ceļš“, „Kultūrvēsturiskās

vietas Vabolē“. Nozīmīgu vietu pagasta kultūrvides veidošanā ieņem Skrin-
du dzimtas muzeja rīkotās Mākslas dienu aktivitātes un tematiskie pasāku-
mi. Tiek organizēti skolēnu radošo darbu konkursi un izstādes.

5. Muzejam ir cieša sadarbība ar Vaboles vidusskolu, kultūras namu,
bibliotēku, Daugavpils Universitātes Vēstures katedru, Daugavpils Novad-
pētniecības un mākslas muzeju, Daugavpils rajona Tautas izglītības un
kultūras centru. Tas palīdz īstenot daudzveidīgus projektus, organizēt kon-
kursus, rīkot citus vērienīgus un saturā dziļus pasākumus.

6. Sabiedrības informēšanai, tāpat muzeja darba popularizēšanā nozī-
mīga vieta ir tūrisma informācijas centriem Daugavpilī, Talsos, Bauskā un
Rīgā. Muzeja darba aktualitātes tiek atspoguļotas bukletos, aktivitātes —
preses izdevumos un citos plašsaziņas līdzekļos.

Sanita Lazdiņa

(Rēzeknes Augstskolas Humanitāro un juridisko zinātņu fakultāte)

Latgaliešu valodas loma Latvijas izglītībā: Latgales etnolingvistiskās situācijas izpētes dati

Latvijā bez latviešu mācībvalodas skolām valsts finansē pamatizglītī-
bu arī astoņās minoritāšu valodās; šajās skolās latviešu valodai ir otrās va-
lodas statuss.

Šobrīd nevienā Latvijas skolā latgaliešu valoda nav ne mācību valo-
da, ne arī mācību priekšmets. Atsevišķās Latgales skolās latgaliešu valoda
kopā ar folkloru un vēsturi tiek mācīta kādā pulciņā vai fakultatīva nodar-
bībās.

20. gs. 20. gados latgaliešu valodas mācīšanai Latgales skolās tika
pievērsta īpaša uzmanība: latgaliešu bērni pirmajās divās klasēs visus mā-
cību priekšmetus varēja apgūt latgaliski, bet no 3. klases bija jāmacās arī
latviešu valoda.

Ar 1933./1934. gadu mācības latgaliski pārtrauktas, grāmatas latga-
liešu valodā no skolām izņemtas. Sākot ar 1934. gadu, latgaliešu valoda
vairs netiek lietota valsts un pašvaldības iestādēs, publiskos sarīkojumos,
teātros, priekšlasījumos. Tās nebija kāda rakstveida aizlieguma sekas —
vietējie ierēdņi pildīja no a u g š a s dotos mutiskos norādījumus, kas at-
tiecās uz „latviskā elementa stiprināšanu nelatviskajā apgabalā“ (M. Bukšs.
Latgaļu volūdas un tautas izplateības problemas. [Minchene], 1961. —
248. lpp.).

2006. gadā Rēzeknes Augstskolas Filoloģijas katedra sadarbībā ar Milānas Universitātes Eiropas Lingvistikas studiju centru sāka realizēt projektu „Latgales etnolingvistiskās situācijas izpēte“. Projekta mērķis ir veikt Latgales etnolingvistiskās situācijas noskaidrošanu 89 teritoriālajās vienībās. Anketu jautājumi ļauj noteikt arī iedzīvotāju vēlmi attiecībā uz latgaliešu valodas lomu Latvijas izglītības sistēmā.

Vairāk nekā puse respondentu ir atbildējuši, ka vēlētos redzēt latgaliešu valodu skolā kā izvēles mācību priekšmetu. Neliels respondentu skaits latgaliešu valodai izglītības sistēmā nepiešķir nekādu lomu.

Anketu dati atklāj, ka integratīvā motivācija mācīties latgaliešu valodu ir spēcīgāka nekā instrumentālā motivācija, proti, latgaliešu valodas zināšanas ir vairāk nozīmīgas, lai izjustu piederību noteiktai kopienai, grupai, lai būtu „savējais“, nevis, lai varētu konkurēt darba tirgū vai izglītībā.

Domājot par latgaliešu valodas lomu nākotnē, vairums respondentu uzskata, ka tā paliks nemainīga. Šāds viedoklis ir vērtējams atšķirīgi: gan kā valodas funkcionēšanas stabilitātes pazīme, gan arī kā nemainīgs latgaliešu valodas lietojums ierobežotu valodas funkciju veikšanai.

Latgaliešiem valoda ir viens no identitāti veidojošiem faktoriem, bet ne vienīgais. Etniskā identitāte būtu aplūkojama arī reģionālās piederības kontekstā, proti, būt latgalietim galvenokārt nozīmē dzīvot vai būt uzaugušam Latgalē.

Sanita Lazdiņa, Heiko F. Marten, Ilga Šuplinska
(Rēzeknes Augstskolas Humanitāro un juridisko zinātņu fakultāte)

The Latgalian Language in Education

Our paper will give an overview of where the Latgalian language is today present in the educational system of Latvia. It is based on the research conducted throughout 2008 for the preparation of a so-called “Regional Dossier” in the series on the presence of regional and minority languages in Europe published by the Mercator Centre for Research on Minority Languages in Education located at the Fryske Akademy in the city of Ljouwert/Leeuwarden in the Province of Friesland in the Netherlands. It will summarise aspects of both the official status of Latgalian as well as of its unofficial use, covering the legal framework as well as educational institutions from pre-schools to University level.

Through the publication of this regional dossier, we are happy to announce that for the first also minority language issues in Latvia will be

documented in the framework of the prestigious international Mercator network of minority language research. Thereby, we hope, the Latgalian language will come closer to receiving the attention and support from the international community of linguists which it deserves.

Lideja Leikuma

(Latvejis Universitatis Filologejis i muokslys zynuotņu fakultate)

Latgalīšu raksteibys normiešona Padūmu Krīvejā

1. Vareiba atteisteit sovu nacionalū kulturu Padūmu Krīvejā nakrīvu tautom rūnās na par reizi piec 1917. g. revolucejis. Cara imperejis vadeituos jaunu zemu apdzeivuošonys politikys, taipat vaidu nastajūs sajukuma laikūs Krīvejā pateik i palīk dzeivuoit tyukstūšom vysaidu tauteibu puorstuovu, jūs storpā i latgalīši (Vitebskys gubernis latvīši). Raksteiba pyrmajuos gruomotuos deļ jūs — ābecēs „Mozi draugi Sibirī“ (Tomska, 1918), „Dorbs un rutaļa myusu barnim“ (Pleskova, 1920) faktiski naatsaškir nu agruokūs izdavumu. Leluoka originalitate ir A. Eisuļa i V. Daškevičys skaitomajai gruomotai „Dorbs“ (Moskova, 1925), puorstruoduota nu latvīšu „Darbs“. Saisteiba ar pareizraksteibys rysynuojumim Latvejā, Latgolā, cytu Krīvejis latvīšu dareitū Sibira latgalīšim ir i vāluok.

2. Latgalīšu raksteiba Krīvejā mainuos piec 1927. g. septembra II Vyssavīneibys latvīšu-latgalīšu izgleiteibys darbinīku konfereņcis Leninpilī i 1934. g. 5.–13. marta Vyssavīneibys latgalīšu volūdys pareizraksteibys konfereņcis Moskovā. Golvonais pareizraksteibys kūpšonys rūsynuoituojs ir muotis volūdys pasaruodeišona Sibira nakrīvu školuos, periodikys suokums. Svareiguokī izdavumi: V. Daškevičys i A. Eisuļa ābece „Oroju zeme“ (Moskova, 1926) — „Букварь на латгальском наречии латышского языка“; A. Eisuļa i J. Silinīka gramatika „Latgalīšu voluda (etimologija)“ (Novosibirska, 1928); V. Daškevičys skaitomuo gruomota „Padumiu cims. Dorba gromota cimu školom deļ skaiteit-raksteit naprasšonas likvidešonas“ (Moskova, 1930).

3. Moz pazeistami latgalīšu pareizraksteibys rysynuojumim Padūmu Krīvejā 20. godu beiguos. A. Eisuļa i J. Silinīka gramatikā apzeimuoti meikstynuotī leidzskani *c, d, m, p, r, s, t, v, z* (*b* cīts) ar komatu nu zamoškys ci ar *i* aiz *v, p, d* (deļ tehniku īmaslu). Stīptuo ci lauztuo izruna garajūs patskaņūs ruodeita tik puorprūtamūs gadīņūs: *puds* — *pūds*. Juoroksta: *driva, žigls, čigons, šivejs*, bet *zyrgs, kryumi; jyus; orkli; boltajs, piktajs; orkls, gudrs, zeimuļs, taisneiba, broleits, laimeigs, Latvija, gaļ-*

deņš; mozeņš, na moziņks; septeinpadsmytajs, deveinpadsmiņ; tevis; myusim / mums, kimā / kamā, paņš — pate, pošam / patim; es, mes; raksteiņ, raksteju, rakstejuša; josalomoj. Beju pi sabru. Strodoju deļ bogotus. Deļ barnim / deļ barnu.

4. Vēļ vairuok konsekvanta (vairuokūs gadīņūs atšķireiga nu Latvejis) latgalīšu raksteiba Krīvejis izdavumūs teik piec 1934. g. konferenceis. Tai guļūšuo streipeņa aizvasta iz vysu garūs patskaņu. Juoroksta: *gudrys, pynaklys; skoly — skolym; gōjam; septeini — septeitajs; rakstēt — rakstēsi — rakstēdams; jis nesis; Sibirs*. Nazcik vaicuojumu palīk naatrysnuots (V. Daškeviča: nivīns latgalīts nasoka *mēle*).

Inese Ločmele

(Rēzeknes Augstskolas Humanitāro un juridisko zinātņu fakultāte)

Latvieša tēls un mentalitātes īpatnības latgaliešu folklorā

Latvieša tēla mākslinieciskā savdabība latgaliešu folklorā īpatnēja ar tā ambivalento raksturu: latvieša kā „svešā“ stereotipisku izpratni un latvieša kā „savējā“ izpratni, ko nosaka binārās opozīcijas „savs“ un „svešs“ veidošanās vienā etnosā.

Latvieša tēla kā etniskā stereotipa veidošanās nav viennozīmīga. Latvieši ir viena nācija (etnoss), bet latgalieši — tās neatņemama sastāvdaļa — subetnoss, ko tradicionāli raksturo vienota teritorija, valoda, vēsture un etniskā pašapziņa.

Etnonīms *latvīts* ‘latvietis’ latgaliešu folklorā apzīmē gan latviešus, gan latgaliešus, kas arī nosaka latvieša tēla ambivalento izpratni. Pirmkārt, *latvīts* ‘latvietis’ raksturo latviešus kā tautu, ietverot šajā apzīmējumā arī latgaliešus un veidojot vienotu „mēs“ apziņu. Otrkārt, etnonīms *latvīts* ‘latvietis’ izmantots tikai pārnovadnieku apzīmēšanai, binārajā opozīcijā „savējie“ — „svešie“ nostājoties „svešo“ pozīcijā pretstatā latgaliešiem kā „savējiem“.

Etniskā stereotipa kontekstā, no vienas puses, notiek latvieša atzīšana par „savējo“, no otras — par „svešu“. „*Myusu*“ un „*jiusu*“ (*čangali* un *čyuli*) dalījums visbiežāk un visspilgtāk ļauj konstruēt latvieša kā tēla veidošanos autostereotipa un heterostereotipa kontekstā. „Svešā“ pozīcijai raksturīga atšķirīga teritoriālā, konfesionālā piederība, valoda un citas pazīmes.

Latgaliešu folklorā latvieša tēla savdabīgais etniskais diferencējums ietekmē arī mentalitātes īpatnību atainojumu. Tas ir divējāds — kā latgalietis pats raksturo sevi un citus latgaliešus (latviešus) un kā viņš atklājas

caur latvieša kā „svešā“ raksturojumu. Pretēju iezīmju atklāšanās raksturīga, pirmkārt, pašā etnosā, otrkārt, etnosa (latvieši) un subetnosa (latgalieši) „mēs“ un „viņi“ dažādās izpausmēs.

Latgaliešu ikdienas dzīvē samērā noturīgas ir reliģisko pasauleskājumu apliecināšanas formas. Atzīmējama arī katoliskās morāles satuvināšana ar apokrifiskām izpausmēm, emocionālas un ekspresīvas izteiksmes lietojums savstarpējā saskarsmē.

Atšķirības starp latvieti (kā „svešo“) un latgalieti ir rakstura īpašībās, problēmsituāciju risināšanā, sociālā statusa nevienlīdzībā u. tml. Līdzās latgaliešu („mēs“) un latviešu („viņi“) dažādajām izpausmēm pašā etnosā latvieša tēls veidojas saskarsmē arī ar citiem etnosiem.

Balstīšanās vienotajā „mēs“ apziņā (latvieši) un vienlaikus latgaliešu kultūras, valodas, mentalitātes atzīšana tikai bagātina kopējās kultūras daudzpusīgu tapšanu un funkcionēšanu.

Valentins Lukaševičs

(Daugoņpiļs Universitatis Humanitaruo fakultate)

Martys Skujis poezejis salasejums „Naziņā“: formys i satura sovpatēibys

Martys Skujis poezejis salasejums „Naziņā“ ir vīns nu polifoniskuo-kajim i īškeji pretruneiguokajim vysā latgalīšu dailliteraturā. Nūsaukumā lyktais vuords „naziņa“ ir golvonais koncepts itymā salasejumā. Ar tū var saprast naziņu par deportātu veira liktini. Salasejuma suokumā tei ir naziņa, kū sagaideit i kai reikuotīs attīceibuos ar mīļuo-tū veirīti, naziņa par tū, kū atness kara finals i c. Salasejumā ir tikai divi namaineigi i naapstredomi sajiutu sižeti — skume par pazudušū veiru i nūceja iz Dīva mīlesteibu. Vyss, kas atsarūn uorpus itūs diveju sajiutu sižetu, ir pylns švuorbu i ambivalenceis.

Polifonejis efektu pastyprnoj tys, ka autore izmontoj na vīnu, a vairuokus liriskūs „es“ — pošys, muotis, bruoļa, Vysvaļža, net ierškeižu kryuma i c. Nu vīnys pusis, tys sasmalcynoj tekstu, skaiteituojā rūnās fragmentarisma sajiuta, ir gryuši pamaneit vīnuotu puordzeivuojumū, nu ūtrys pusis, taidā veidā teksts īt dziļumā, palīk plotuoki juo rūbeži — tematiskuo paralelisma veidā sasavej abstraktais i konkretais, individualais i kolektivais, niulenejais i bejušais.

Tys pats zeimojās i par formu. Autorei pateik pošys radikaluokuos poetikys formys — sonets i dzejproza. Daudz itymā salasejumā i dzejūļu,

kurī naīt nūsauktajuos kategorejuos, bet leluokais emocionalais gryutums vystik gulstās taišni iz itūs diveju pretpolu.

Sovpateigi ir tys, ka dzejūli, kurī stuosta par izmysumu, suopi, švuorbom, izbreinu, ir konstruāti nu garu, plyustūšu, liroepisku vuorsmu (ari teikumu), koč 20. g. s. lelū pasauļa dailliteraturu tuo laika mūde mudynoj izmontuot eisys, sarausteitys, bezatskaņu, ar enžembementim aba puorkuopīnim salauzeitys, ekspresionistu manīrē taiseitys vuorsmys.

Autore ir dzymuse i bierneibu pavadejuse Neretā, partū laikam jei nazyna i ari naizmontoj specifiskuos latgalīšu leksikys, minimali — sovpatēigū latgalīšu vuorddarynuošonu i sintaksi.

Ir nūvārojams nalels formalisms — kab dabuot atskaņu, dzejneica nareši izmontoj diveju, treju i četru vuordu, kurūs atdola komats, kūpuojumus (gramatiskī sinonimi, stila figūrys gradaceja i sableiviejums, poetiskī sinonimi, tematiskais paplietīņš).

Salasejums „Naziņā“ ir izdūts 1944. goda augustā (tiraža — 3000), tamā ir 69 dzejūli, kurī sastrukturāti 4 nūdaļuos. Satura ruodeituojā autore dzejūlus ir datiejuse: vacuokais saraksteits 1936. godā, jaunuokais — 1944. goda februarī.

Atmūdys suokuos Raiņa muzejs Juosmūžā M. Skujis dzejis salasejumu izdevs atkuortuoti, apceriejuma autors — literaturzynuotnīks Vitolds Valeiņš.

Rolands Naglis

(Rēzeknes Augstskolas Humanitāro un juridisko zinātņu fakultāte)

F. Trasuna fabulas:

teksta interpretācija un iestudējuma recepcija

1. F. Trasunas fabulu iestudējums Rēzeknes tautas teātra izrādē „Tu navaicoj manis, kaidas asu...“ paver jaunas iespējas dziļāk izprast autora daiļrades īpatnības, sniedz iespēju to pētīt kontekstā ar teātri, paplašinot redzējumu uz vienu no izcilākajiem Latgales kultūras, politikas un literatūras darbiniekiem — F. Trasunu.

2. F. Trasuna fabulas, transformējoties un pārejot jaunā formā — teātra izrādē, ne tikai nezaudē savu pievilcību un aktualitāti, bet pat pastiprina to.

3. F. Trasuna fabulu sižeti un valoda, pateicoties teātra izrādei, piedzīvo atdzimšanu, tiek aktualizēts viens no vecākajiem mākslas žanriem — fabula.

4. Salīdzinot F. Trasuna „Fabulas“ un teātra izrādi „Tu navaicoj manis, kaidis asu...“, skatītāji atzīst, ka mainās attieksme pret daiļdarbu, uztvere paspilgtinās un tiek pamanītas jaunas, līdz šim neredzētas un neizprastas nianšes, kuras nevar atklāt, fabulas lasot.

5. F. Trasuna fabulās ir izmantoti aizguvumi (*slons, fronts, pīnōce* u. c.) gan no krievu, gan latviešu literārās valodas, paspilgtinot ritmizētās valodas izteiksmi un bagātinot ekspresijas iespējas kā leksiskajā, tā stilistikajā lietojuma līmenī.

6. Daudzi vārdi F. Trasuna fabulās ir saīsināti vai pagarināti, lai saglabātu metru un atskaņu sistēmu.

7. Frazeoloģismi F. Trasuna fabulās veic ironijas un sarkasma, kā arī valodas bagātināšanas un krāšņuma funkcijas.

8. F. Trasuna fabulu iestudējuma panākumi slēpjas gan pašos autora tekstos, gan izrādes netradicionālajā pasniegšanas manierē — simbolisma, reālisma un postmodernisma sapludinājumā.

Nikole Naua (Nicole Nau)

(Poznaņas Adama Mickeviča universitātes Valodniecības institūts)

S. Uļanovskas pasaku nozīme vispārīgajā valodniecībā un baltistikā

Poļu etnogrāfes Stefānijas Uļanovskas (Stefania Ulanowska) 19. gs. beigās pierakstītajām un 1895. g. publicētajām pasakām Viļānu izloksnē ir liela vērtība ne tikai folkloristikā, bet arī valodniecībā. Materiāls ir unikāls 19. gs. latgaliešu valodas piemineklis, kas liecina par: 1) noteiktam žanram — pasakām — raksturīgu valodu, 2) dzīvo valodas lietojumu tautā pirms latgaliešu rakstu valodas standartizēšanas. Aplūkojot pasakās atrodamus divdabjus no morfoloģijas viedokļa, Lidija Leikuma (2001) izcēlusi formu bagātību un tās nozīmi latviešu valodas vēstures pētījumos, kā arī mūsdienu latgaliešu rakstu valodas attīstībai un normēšanai. Referātā pasaku valoda tiks aplūkota no mazliet cita skatpunkta, ar mērķi rādīt to nozīmību vispārīgajā valodniecībā (sevišķi valodu tipoloģijā) un baltistikā.

Lai izpētītu formu un konstrukciju lietošanu (ne tikai to veidošanu), vajadzīgs pietiekami liels krājums saistītu tekstu. Sevišķi sintakses pētījumiem pasakas ir labāks materiāls nekā sakāmvārdi vai tautasdziesmas, turklāt pasakās vairāk nekā citos žanros sastopamas konstrukcijas, kādas tiek lietotas arī ikdienas runā un līdz ar to ir raksturīgas valodai kā veselumam, ne tikai kādam noteiktam stilam. Valodu salīdzināšanai svarīgs

ir arī fakts, ka pasakas ir atrodamas visās kultūrās un bieži pieder pie pirmajiem kādas valodas dokumentācijai savāktiem tekstiem (piemēram, A. Šleihera 19. gs. pierakstītās lietuviešu pasakas, kuru valoda tiek pētīta arī mūsdienās).

Referātā tiks prezentēti daži autores veiktu un vēl veicamu pētījumu rezultāti (sal. Nau I, II), piedāvājot atbildi uz jautājumu, ar kurām īpatnībām (t. i., gramatikas parādībām) latgaliešu valoda varētu būt interesanta pasaules valodniekiem.

Literatūra

- Leikuma 2001 — L. Leikuma. Par dažiem tagadnes un nākotnes aktīvajiem divdabjiem S. Uļanovskas pasakās // Valoda — 2001. Humanitārās fakultātes XI zinātniskie lasījumi. Daugavpils: Saule, 2001. — 32.–37. lpp. (pieejams Valsts valodas komisijas mājaslapā, <http://www.vvk.lv>; skatīts 2007. gada janvārī)
- Nau I — N. Nau. Modality in an areal context: the case of a Latgalian dialect // New insights into grammaticalization and language contact / eds. B. Wiemer et al. (pieņemts publicēšanai)
- Nau II — N. Nau. Non-finite predicates as a voicing device in Stefania Ulanowska's Latgalian fairytales // Perspectives of Baltic Philology / eds. J. Niewulis-Grablunas & J. Prusinowska. Poznań. (pieņemts publicēšanai)
- Ulanowska 1895 — S. Ulanowska. Łotysze Inflant polskich, a w szczególności gminy Wielońskiej, powiatu Rzeżyckiego. Obraz etnograficzny. Część III. // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. T. XVIII. Kraków, 1895. — (II. Baśnie. — s. 236–474).

Илья Сергеевич Николаев

(Факультет филологии и искусств Санкт-Петербургского государственного университета)

Трудно быть маленьким: судьба прибалтийско-финских народностей балтийского побережья

У трёх малых прибалтийско-финских народов — води, ижорцев и ливов — в чём-то похожая судьба. Некогда все они были довольно заметными этническими группами, которые уже с X–XI века упоминаются в летописях и исторических хрониках. О значительной роли этих народностей в исторических событиях свидетельствует и то, что их этнонимы были связаны с названиями достаточно больших территорий на побережье Балтийского моря: Водской пятины Великого Новгорода, Ингерманландии и Лифляндии. Но отдельными государствами эти территории не стали, а народы, заселявшие их, не обрели самостоятельности. После многочисленных войн они были практически полностью ассимилированы своими соседями.

Вместе со своими носителями исчезают также и языки води, ижорцев и ливов. Ещё в XIX веке число носителей водского, ижорского и ливского языков исчислялось тысячами. В конце XX века насчитывались единицы носителей водского и ливского языков и несколько сотен носителей ижорского языка. Их исчезновению и ассимиляции предшествовали несколько столетий интенсивного взаимодействия с соседними народами, доминировавшими по численности, по политико-экономическому и культурному влиянию.

Тесные контакты между носителями водского и ижорского, ижорского и финского, ливского и латышского, а также русского с ижорским и водским начались ещё в средние века. Такие контакты привели прежде всего к многочисленным лексическим заимствованиям, а в некоторых случаях и к существенному изменению грамматического строя языков. Яркими примерами являются ливский язык и смешанный ижорско-водский говор деревни Куровицы в Кингисеппском районе Ленинградской области.

Первые попытки создать письменность для этих языков были предприняты в XIX веке. Именно в это время начинается собирание фольклора и научное исследование водского, ижорского и ливского языков, издаются тексты, грамматики и словари. В 20–30-е годы XX века водь, ижорцы и ливы благодаря стараниям советских и финских лингвистов получили возможность создать собственную письменность, художественную и учебную литературу. Были опубликованы десятки книг и пособий. Перед второй мировой войной развитие литературных языков и школьное обучение на этих языках было запрещено, а в результате войны произошло резкое сокращение количества их носителей. Несмотря на все трудности, во время войны и после неё лингвисты и фольклористы продолжали исследование водского, ижорского и ливского языков. В конце XX века началось новое возрождение культуры и языка этих народов. Но достичь довоенного уровня не удалось в основном в силу малочисленности заинтересованных лиц на фоне прекращения традиционного образа жизни и традиционных промыслов. Многие представители води, ижорцев и ливов уже не владеют родным языком, а исчезающие носители являются билингвами. Что происходит сейчас, какая судьба ждёт эти малые народности в XXI веке? Предлагаемое сообщение посвящено вопросам языковой политики и языкового строительства у води, ижорцев и ливов в настоящее время и в исторической перспективе.

Veras Daškevičas grāmatas nepilnai vidusskolai

Referātā aplūkotas divas Veras Daškevičas sastādītās mācību grāmatas — „Latgalīšu volūdas gramatika. Mōceibas grōmota napylnai vydsškōlai. 1. d. Fonetika un morfologija. Pīktō klase.“ (1936) un „Ortografisku vyngrynōjumu krōjums napylnōs vydsškōlas pīktai klasei. 1. d.“ (1937). Abas paredzētas nepilno vidusskolu (tālaika Krievijas izglītības sistēmā 5.–7. kl.) piekto klašu skolēniem. Vingrinājumu krājums iznācis nedaudz vēlāk un, iespējams, skolā īsti nav pat izmantots.

Ir lietderīgi aplūkot abu izdevumu materiāla atlasī, izkārtojumu, darbos ir daudzas metodiskas veiksmes. Aktuāli analizējamajos izdevumos ir arī tālaika pareizrakstības risinājumi.

Mācību grāmatas fonētikas daļā īpaša vērība veltīta patskaņu *e*, *y* un līdzskaņa *j* izrunai un rakstībai. No lietojuma Latvijā atšķiras cietā *i* rakstījums vārda beigās lietvārdos un īpašības vārdos (*teiklys* — *teikly* — *teiklym*, *lels* — *lely* — *lelym*). Īpaši aplūkots patskaņa *ē* izmantojums rakstībā, kad runā dzirdams divskanis *ie*. Vingrinājumu krājumā papildus minētajiem burtiem pievienoti uzdevumi līdzskaņu *p*, *k*, *t*, *s*, *š*, *b*, *g*, *d*, *z*, *ž* lietojuma problēmgadījumiem.

Morfoloģijas daļā vārdšķiru locījumu sistēma atspoguļota paradigmās, pievienojot aprakstu par galotnēm, līdzskaņu mijām, izņēmumiem. Locījumu sistēmā atsevišķi netiek minēti instrumentālis.

Liela vērība vārdšķiru aprakstos veltīta vārdu pareizrakstībai, īpaši minot galotnes, aplūkojot kopā un šķirti rakstāmus vārdus, priedēkļu, piedēkļu pareizrakstību. Sniegti salikteņu pareizas rakstības paraugi.

Salīdzinot ar latgaliešu rakstu valodu mūsdienās, uzmanību pievērš daudzu vārdu rakstība (kā *yudiņs*), līdzskaņu *b*, *v*, *m*, *p* mīkstināšana ar vienpēdiņu (*kūrp' u*, *skum' u*, *spīstuv' u*) u. tml., tomēr V. Daškevičas grāmatas ir vērtējamās nevis mūsdienu latgaliešu pareizrakstības, bet gan P. Stroda vadītās ortogrāfijas komisijas risinājumu kontekstā.

V. Daškevičas „Latgalīšu volūdas gramatika“ nozīmīga ar vielas metodisko apdari, bagātību, oriģinalitāti, piemērotību adresātam. Abu grāmatu daļas ir savstarpēji cieši saistītas. Gramatikas grāmatas vielai (58 lpp.) seko vingrinājumi vielas nostiprināšanai (31 lpp.); vingrinājumu krājumā pirms uzdevumiem tēžu veidā atgādināti gramatikas likumi, kas nepieciešami pareizai vingrinājumu veikšanai.

Atbilstoši tā laika politiskajai iekārtai grāmatās ir daudzi ar valdošo ideoloģiju saistīti jēdzieni. Uzdevumu tekstos un piemēros slavināta strādnieku darba dzīve, ieskanas nopelums citu valstu, tostarp Latvijas, iekārtai.

Abās V. Daškevičas grāmatās izmantoti latviešu dzejnieku un rakstnieku (J. Jaunsudrabiņš, Rainis, F. Bārda, E. Veidenbaums u. c.), tāpat Krievijas latgaliešu prozaiķu (Alba, J. Silinīks, I. Kūkojs, K. Banders) darbu fragmenti, autorus parasti norādot. Vingrinājumu krājumā ievietotas arī latviešu tautasdziesmu četrindes.

Laima Pūga

(Latvijas Universitātes Filoloģijas un mākslu fakultāte)

Vera Daškeviča — ievērojama latgaliešu valodas metodiķe Padomju Krievijā

Vera (Veronika) Daškeviča dzimusi Preiļu rajonā, Silajāņu pagasta Riebiņos 1897. gadā (avotos — 1897., 1898.; iespējams arī, ka dzimusi Pēterburgā). Izglītība iegūta Preiļu tautskolā (1911–1915), pedagoga izglītība — Pēterburgā, skolotāju sagatavošanas kursus. 1917.–1918. gadā strādājusi par skolotāju Preiļos, kādu laiku par Viļānu apriņķa skolu instruktori. Ir Latgaliešu skolotāju savienības dibinātājos 1917. gadā.

V. Daškeviča ir ievērojama un daudzpusīga „pēterpiliešu plejādes” darbiniece; dzīvi veltījusi latgaliešu kultūras, īpaši skolu, attīstībai. Sevišķa vieta viņas biogrāfijā ir 20.–30. gadu Padomju Krievijai, kur strādājusi latviešu un krievu skolās, aktīvi darbojusies izdevniecības „Prometejs” Latgaliešu nodaļā. Viņas darba un dzīves gājumam pievērsušies vairāki Latgales vēstures pētnieki, kā M. Bukšs (1965: 226–227; 1976: 683–684), P. Zeile (2006: 548–549), A. Anspaks (1993), tomēr tas ir nepietiekami.

Ziņas par pedagoģes darbību sniedz periodika. Kā „Ceļas Karūga” redakcijas locekle V. Daškeviča no 1933. līdz 1937. gadam publicējusi ap 16 lielākiem rakstiem, tostarp 4 apcerējumus par pareizrakstību, 10 rakstus par skolu darbību, kopsavilkumu par kolektīvu dzīves atspoguļošanu avīzē „Taisneība”, mudinājumus kopt latgaliešu valodu un praktiskus padomus, kā to darīt. V. Daškeviča aktualizējusi vairākas skolu problēmas, īpaši kvalificētu skolotāju trūkumu latgaliešu skolās, mācību līdzekļu nepietiekamību, sniegusi ierosinājumus mācību satura uzlabošanai.

Ar V. Daškevičas tiešiem pūliņiem Padomju Krievijā iznākušas daudzas latgaliešu skolas grāmatas (Bukšs 1965: 227; Flīgere, Lāce 1998). Liels devums ir pedagoģes izstrādātie mācību līdzekļi pamatskolai un

nepilnajai vidusskolai: „Latgalīšu volūdas mōceibas grōmota sōkuma skolai“ (1934), „Ortografisku vyngrynōjumu krōjums sōkuma skolas 2. klasei“ (1936); „Latgalīšu volūdas gramatika. 1. d.“ (1936), „Ortografisku vyngrynōjumu krōjums napylnōs vydsškolas 5. klasei“ (1937) u. c. Ne visas tās Latvijas bibliotēkās ir atrodamas („Latgalīšu volūdas mōceiba. 1. d. 1. un 2. kl.“ (1934), „Ortografisku vyngrynōjumu krōjums 3. d. Sōkuma skolas 3. kl.“ (1936)). Ar V. Daškevičas vārdu saistīta arī lasāmgrāmata „Dorbs“ (1925), „Literaturas hrestomatija sōkuma skolai. 2. d. 4. kl.“ (1934), vairāki daiļdarbu (A. Barto „Brōleiši“ (1936), stāstu krājums „Bārnim par zvārānim“ (1936)) un mācību literatūras (M. Grīsles „Matematika: Latgalīšu skolom“ (1928)) tulkojumi.

Veikusi arī citus kultūras darbus — vākusi materiālus par kolēģiem, rakstījusi recenzijas.

1937. gadā V. Daškeviča tika represēta un izsūtīta uz Turkmenistānu, kur pavadīja 20 gadus. Pēc rehabilitācijas dzīvoja Tulas apgabala Aļeksinas pilsētā, kur mirusi 1960. gada 10. maijā (Bukšs 1965: 227).

Literatūra

Anspaks 1993 — A. Anspaks. Ievērojamā latgaliete Krievijā // Novadnieks, 1993, Nr. 2. — 3. lpp.

Bukšs 1965 — M. Bukšs. Latgali Sibīrijā // Acta Latgalica I. — [Minchene], 1965. — 202.–238. lpp.

Bukšs 1976 — M. Bukšs. Latgaļu atmūda. — [Minchene], 1976.

Flīgere, Lāce 1998 — Latviešu grāmata ārzemēs (1920–1940). Bibliogrāfisks rādītājs / Sast. Flīgere Ē., Lāce L. Rīga, 1998.

Zeile 2006 — P. Zeile. Latgales kultūras vēsture. No akmens laikmeta līdz mūsdienām. Rēzekne, 2006.

Irita Saukāne

(Daugavpils universitātes Humanitārā fakultāte)

Bērns runā latgaliski: vērojumi par valodas īpatnībām

Bērnu valodas pētījumi Eiropā ir zināmi kopš 18. gs. beigām (pirmās atziņas ir izteiktas psihologu darbos), savukārt latviešu valodniecībā tā ir jauna nozare, kas strauji attīstās. Līdzšinējos pētījumos — V. Rūķes-Draviņas, D. Markus monogrāfijās, A. Vulānes u. c. publikācijās — analizētas dažādas bērnu valodas īpatnības, bet nav skatītas to bērnu valodas iezīmes, kuri ģimenē un ārpus tās runā latgaliski. Referāta mērķis ir analizēt divu līdz divu gadu un četrus mēnešus vecu bērnu valodas īpatnības. Tā pamatā ir Daugavpils Universitātes studentes Ilonas Elisejevas bakalaura darbs

„Bērna valodas īpatnības“ (2006) un neliels referāta autores vākums 2008. gadā. Kopumā ir pierakstītas triju bērnu valodas īpatnības norādītajā vecumposmā, iegūtajos vākumos ir saskatāmas gan kopīgas, gan atšķirīgas iezīmes.

Tā kā divu gadu vecumā bērniem ir grūti izrunāt atsevišķas skaņas vai skaņu savienojumus, spilgti saskatāmas ir fonētiskas īpatnības, piemēram, skaņas tiek izlaistas vai aizstātas: *goļa*, *gouva* ‘golva’, *lūta* ‘slūta’, *baņa* ‘baba’, *jūka*, *lūka*, *ļūka* ‘rūka’ u. c. Garākos un grūti izrunājamajos vārdos vērojams vienas vai arī vairāku zilbju izlaidums, tāpēc dažkārt saprast pateiktos vārdus nav viegli, kā *stiņa* ‘stidzeņa’ vai *naga* ‘navajag’.

Bērnu valodā ir dažādi jaundarinājumi, kurus, kā norāda D. Markus, „radījušas jaunā cilvēka runas grūtības“ (Markus 2003: 45). Bērni lieto vārdus *ami* ‘akmini’, *kiņni* ‘skrituli’, *mombis* ‘mobiļņiks’.

Morfoloģiskās īpatnības ir saistītas ar dažādu vārdšķiru gramatisko kategoriju apguvi un lietojumu. Šajā vecumā bērnu valodā daudz ir lietvārdu, bet ļoti strauji pieaug tieši darbības vārdu skaits — to savā pētījumā atzīmē arī V. Rūķe-Draviņa (Rūķe-Draviņa 1992: 273). Citas vārdšķiras to lietošanas biežuma secībā ir īpašības vārdi, kā arī atsevišķu grupu vietniekvārdi (personas, piederības, norādāmie, jautājamie). Ir fiksēti arī vairāki izsauksmes vārdi, tāpat daži apstākļa vārdi, parasti tie ir vietas apstākļa vārdi.

Divu gadu vecumā bērni jau saista vārdus, tāpēc prot veidot divu vai trīs vārdu teikumus, kuros stāsta par savām veiktajām darbībām, ikdienas notikumiem, izsaka vēlēšanos vai protestu, uzdod jautājumus, aicina pieaugušos vai citus bērnus pievērst kam uzmanību (parasti gan tieši sev). Pakāpeniski bērna valodā ienāk garāki teikumi, kurus veido četri vai pieci vārdi. Tikai atsevišķos gadījumos fiksēti teikumi ar sešiem vai septiņiem vārdiem.

Protams, arī bērna leksiku, tāpat kā valodu kopumā, ietekmē vide, kurā viņš aug, cilvēki, kas ir ap viņu.

Literatūra

Markus 2003 — D. Markus. Bērna valoda: no pirmā kliezdiena līdz pasakai. Rīga, 2003.

Markus 2007 — D. Markus. Bērns runā kultūras pasaulē. Rīga, 2007.

Rūķe-Draviņa 1992 — V. Rūķe-Draviņa. No pieciem mēnešiem līdz pieciem gadiem. Rīga, 1992.

Vulāne 2006 — A. Vulāne. Bērnu izmantotie paņēmieni okazionālismu darināšanā // Teorija praksei mūsdienu sabiedrības izglītībā: RPIVA starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. Rīga, 2006. — 522.–526. lpp.

Latgalīšu rokstu volūda i teksti rŭkrokstā (piec Spiergu sātys arhiva materialu)

Referata viereibys centrā ir rŭkroksti latgalīšu volūdā, kurī atrosti Rēzeknis rajona Viļānu pogosta Tievanānūs „Kalna Ozoliņu“ sātā (19./20. g. s. mejā sātys nūsaukums „Spiergu sātā“, 20. g. s. 30. gados — „Ozoliņi“).

Spiergu sātys viesture nav pieteita, mutvuordu līceibys runoj par sātysvītys īgiušonu 19. g. s. 60. godūs. Sātys atsarassona natuoli nu svareigu krystceļu, kas bejs par īmesli vairuokom izlaupeišonom i izzagšonom karu i mīra laikā, taipat remonti i svešu ļaužu dzeivuošona jamā nav ļuovuse izaglobuot plašam materialam.

Tok atrostī rŭkroksti vysleidza saista viereibu jūs daudzveideibys deļ, partū ka tei ir līceiba par Latgolys sātys i juos cylvāku dzeivi i viesturi. Atrostys ar rŭku raksteitys puoteru gruomatenis, atseviškys lyugšonys i buramī vuordi latgaliski, atkluotnis i viestulis krīvu, poļaku i latgalīšu volūdā, školys saceriejumi, zeimeitis latgaliski, atmiņu, dzejūļu i dzīšmu kladis latviski, krīviski i latgaliski.

Vacuokī atrostī rŭkroksti datejami ar 19. g. s. beigom. Kūpā tuos ir treis puoteru gruomatenis: kūpā sašyutuos „Rožonca“ i „Lyugszona Familias Katoļiszkas Koronka“ i vēļ vīna gruomateņa bez nūsaukuma ar pavuiceibom par lyugšonom i otpuskim (atlaidom).

Lītuotuo ortografeja līcynoj par pīdereibu vīnam laika periodam, koč raksteibā nareši tryukst konsekvēncis atsevišku burtu lītuojumā. Ir i klaidys — vītom teksts puorraksteits div reizis, vītom izlaists. Gruomatenis raksteitys par vairuok reižu, i, varama līta, jom ir bejs nazcik puorraksteituoju ar atškireigim rŭkrokstim, bet apmāram vīna perioda raksteibu.

Viereibu saista Pīterburgys Goreiguo seminara studenta Jezupa Spiergys (Юсиф Сперга) 1906./1907. vuiceibu goda pīroksti i 1908. izdūtuo O. Skrindys gramatika ar pīzeimi „Spergy“. Leidza ar tū itymūs rŭkrokstūs lītuotuo ortografeja dūd īskotu latgalīšu raksteibā eisi pyrms O. Skrindys gramatikys.

Par vāluoka laika rŭkrokstim turamys J. Spiergys (vāluokuo Latvejis rūbežsardzis viersinīka, piec izsyutejuma iz Sibiri — feļdšera) pīrokstu burtneicys par uorstnīceibu: Kneipa metodi i homeopateju. Tepat pīmynami juo muosys Reginys Spiergys školys laika pīroksti, atmiņu klade, saceriejumi latgaliski (20. gs. 20.–30. godi).

Spiergu sātā atrūnamūs rūkrokstu autori ir Spiergu saimis ļauds i radinīki, taipat nazcik cytu apleicīnis dzeivuotuoju. Teksti atkluoj na tikai latgališu volūdys lītuošonu sadzeivē i kasdīnā, a ļaun īraudzeit i latgalīšu rokstu volūdys normiešonys procesa atsaspīgeliešonu vīnys saimis raksteibā.

Anna Stafecka

(Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts)

M. Bukša un J. Placinska

„Latgaļu volūdas gramatika un pareizraksteibas vōrdneica“ latgaliešu rakstu valodas normēšanas kontekstā

Pēc Otrā pasaules kara latgaliešu rakstu valodas lietojums Latvijā krasi samazinājās. Trimdā turpretī iznāca periodika, daiļliteratūra un zinātniski izdevumi, tostarp arī rakstu valodai veltīti darbi. Viens no nozīmīgākajiem izdevumiem ir 1973. gadā publicētā Miķeļa Bukša un Jura Placinska „Latgaļu volūdas gramatika un pareizraksteibas vōrdneica“.

Pirmā daļa „Gramatika“, kuru uzrakstījis M. Bukšs, uzskatāma par plašāko un apjomīgāko līdz šim publicēto latgaliešu rakstu valodas gramatiku. Tajā ir 9 nodaļas.

I nodaļas vairākas apakšnodaļas veltītas ieskatam valodas vēsturē, valodas izplatībai. Diskutējams ir terminu lietojums. M. Bukšs uzskata, ka „tagadejō latgaļu volūda ir teišs senejōs latgaļu volūdas turpynōjums“ (17. lpp.) un Latgales latviešu valodas apzīmēšanai konsekventi lieto terminu *latgaļu volūda*.

Šajā nodaļā autors aplūko arī latgaliešu rakstības attīstību no pirmajiem rakstu pieminekļiem 18. gs. pirmajā pusē līdz pat tās normēšanai 20. gs. sākumā. M. Bukšs sniedz visai detalizētu pārskatu par pareizrakstības normēšanas gaitu — aplūko ortogrāfijas apspriežu un konferenču lēmumus un normatīvās gramatikas. Gramatikā ievietota arī Latgaļu pētniecības institūta 1972. gada konferences rezolūcija, kurā teikts, ka „nōkūtnē izdūdamō latgaļu gramatika un pareizraksteibas vōrdneica ir bolstama uz Izgleiteibas ministrijas 1929. goda apstyprynōtim latgaļu ortografijas nūteikumim, kuri ir pīlītojami un skaidrojami atbylstūši tagadejam volūdnīcyskōs zynōtnes līmiņam un praksē nūstyprynōtom tradicijom“ (70. lpp.).

Turpmākās nodaļas veltītas fonētikai un fonētisko īpatnību atveidojumam rakstos, vārddarināšanai, konjugācijai un deklinācijai, kā arī sintaksei.

Fonētikas nodaļā nozīmīga ir pozicionālai pārskanai (autors lieto terminu „metafonija“) veltītā apakšnodaļa, kurā detalizēti aplūkoti galvenie

tās likumi. Tomēr vairākas autora atziņas vērtējamas kritiski, piemēram, „pi latgalim ir nūsastyprynōjuši jēdzīni — stīptō un lauztō intonacija“ (94. lpp.), kā arī vairāki nekonsekventi ieteikumi pareizrakstībā, piemēram, līdzskaņu *l* un *n* mīkstināšana, ja starp tiem un palatālu patskani ir vēl kāds līdzskanis. M. Bukšs iesaka mīkstināt *l*, bet nemīkstināt *n* (*gaļdeņš*, *kaļneņš*, bet: *stunde*, *kundze*, *centeiba*), jo to nosakot „volūdas gors“ (76.–77. lpp.).

Deklinācijai un konjugācijai veltītajās nodaļās līdzās proponētajam rakstu valodas variantam autors vairākkārt minējis izlokšņu (galvenokārt savas dzimtās Ziemeļlatgales) variantus, taču redzams, ka viņam ir trūcis izlokšņu faktu, tādēļ nereti sastopami apstrīdami apgalvojumi par atsevišķu valodas parādību izplatību.

Grāmatas otro daļu veido J. Placinska nepabeigtā „Pareizraksteibas vōrdneica“.

Tās materiāla atlases princips uzdod jautājumu — vai ir iespējams un vai ir vajadzīgs normēt leksiku? Vārdnīcā atrodami daudzi Latgales izloksnēs plaši sastopami vārdi kā, piemēram, *apleicīne*, *aramine*, *ciertums*, *stuņdinīks*, *trikmīns*, nereti doti arī varianti (*baļsīns* / *ziļbe*, *buļbaite* / *buļvaite* u. c.). Dažkārt retāk sastopamiem vārdiem dots paskaidrojums vai lietojums teikumā, piemēram, *bosōtne* (*īaut zōbokus bosōtnē*, *tys ir*, *bez autu voi bez zeču*). Tomēr daudzos gadījumos izloksnēs retāk lietojamiem vārdiem lieti būtu noderējis paskaidrojums.

Kopumā M. Bukša un J. Placinska „Latgaļu volūdas gramatikai un pareizraksteibas vōrdneicai“ ir nozīmīga loma latgaliešu rakstu valodas normēšanā.

Никита Викторович Супрунчук

(Филологический факультет Белорусского государственного университета)

В тени большого брата... (Асистемность ассимилятивного смягчения в белорусском и латгальском)*

1. Письменная форма языка вторична по отношению к устной, однако для нефилологов она важнее. Поэтому при обсуждении норм литературного языка и лингвисты, и всё общество уделяют графике и орфографии наибольшее внимание. Эта сфера для Белоруссии и Латгалии осложняется стремлением учесть максимум говоров и воз-

* Автор благодарит А. В. Андронova за творческий импульс и замечания.

действием соседних крупных языков. Кроме того, проблемы орфографии тесно связаны с неразработанностью орфоэпии.

2. Графика латгальского литературного языка имеет два основных недостатка (благодаря реформе 1990-х годов обозначение дифтонга [uo] буквой *ō* постепенно изживается: *mōte* → *muote*): звуковая неоднозначность букв *e*, *ē* (как и в латышском литературном языке) и непоследовательность обозначения мягкости. Оппозиция твёрдых и мягких — важная черта латгальской фонетики («коренное различие» между нижнелатышским и верхнелатышским наречиями [Скрында 1908: 71]). В современной латгальской графике нет средств для обозначения мягких согласных (кроме [n'], [l']) в конце слова или перед другими согласными, ср. *tu sīņ* : *jis sīņ*, но *tu sauc* [c'] : *jis sauc* [c]; *vyss* [ss] : *puiss* [s's']; *drusku* [s'], etc.

3. Из проблем белорусской орфографии, связанных с традицией, формировавшейся не без влияния русского языка, можно упомянуть непоследовательное отражение аканья, колебания [l] : [l'] в заимствованиях, вопросы распределения [t] / [c'] и [d] / [z'] в некоторых позициях.

Ввиду латгальских параллелей особенно интересно ассимилятивное смягчение, необозначаемое на письме в одних случаях (*з'езд* [z'j], *госць* [s'c']) и обозначаемое в других (*ледзьве* 'едва', *цьмяны* 'смутный, неясный', *штосьці* 'что-то'). Интересен принцип выбора решения: мягкость первого согласного обозначается отдельно (кроме ряда слов, задаваемых списком), если имеются родственные слова, в которых этот мягкий согласный сохраняется перед твёрдым согласным: *цьмяны* — *цьма*, *барацьбіт* 'борец' — *барацьба*). Если таких слов нет (*чацвёрты*, *звер*) или если твёрдыми в родственном слове оказываются оба согласных (*звінець* — *звон*), то мягкость первого согласного считается автоматической и не обозначается, что, однако, провоцирует её утрату (орфоэпическая ошибка).

Подобным образом и в латгальском языке необозначение мягкости в сочетаниях согласных (при полном отсутствии работ по орфоэпии) приводит к её утрате: *latviski*, *bazneica*, *aizmiersu* (ср. отсутствие корреляции по твёрдости-мягкости в латышском языке). В отличие от белорусского, где ограничения на обозначение мягкости в этих случаях накладываются орфографией, в латгальском оно невозможно из-за отсутствия средств в графике (ср., однако, *studenti* / *studenti*).

4. Частичная ориентация на принцип «пиши, как слышишь» опасна для белорусского и латгальского языков, так как 1) правила орфоэпии разработаны недостаточно, 2) большинство не владеет литературным произношением и пользуется русскими (латышскими) или диалектными образцами, 3) ориентация на буквальное воспроизведение написанного ведёт к потере «зашифрованных» (само собой разумеющихся) особенностей (чтение [sn'ex] вм. [s'n'ex], [tovs] или [tofs] вм. [tous]). Получаем порочную схему: неточная (= ошибочная) запись звукового облика → неправильное чтение → искажение характерного звукового облика → точная (но всё равно ошибочная) запись звукового облика (искажённого). Из-за непоследовательного нормирования и проникновения закономерностей крупного языка разрушается характерная речевая мелодика белорусского и латгальского языков, у людей укрепляется мнение об условности и неважности орфографии, престиж родного языка падает, а привлекательность соседнего мощного языка (с более устойчивой и/или давней нормой), наоборот, растёт.

Ilga Šuplinska

(Rēzeknis Augstskolys Humanitārūs i juridiskūs zynuoņņu fakultate)

Komisma elementi Ontona Rupaiņa prozā

Latgalīšu literatūrys viesturē komiskums pasaruoda jau pyrmajūs G. Manteifeļa „Inflantu zemes laika grōmotas aba kalendera“ (1862–1871) pastuostūs, tim par pamatu jamūt kaidu anekdotisku dzeivis nūtykumu, bet tikai Latvejis breivvalsts laikā komiskais elements F. Trasuna fabuluos i N. Rancāna stuostūs tū ļaun nūsaukt par žanram pīdareigu pazeimi.

Komiskuo estetika nav bejuse sveša i senejim latgalim (sadzeivis puorsoku sižeti, stuomaču dzīsmis, dzīšmu tradiceja kai taida, anekdoti, stuoški, pīstuoški, pastuoški), tok kai puornūvodūs, tai latgalīšu literatūrā tei bejuse vysā rata paruodeiba 20. godu symta literatūrys atteisteibā. Autori humoru, satiru, cytus komiskūs elementus lītova feļetonūs, kritikā, tai paruodūt, ka tys ir aktuali periodikai, publicistikys žanrim.

O. Rupaiņš, debitiejs latgalīšu literatūrā 20. godu symta 20. godūs, līk pamatus viesturiskuo romana, lugu raksteišonai. Sovu autora talantu jis spūdri paruodejs vysūs literatūrys veidūs, bet skaiteituoja uzmaneibu iz vysa paprišku nūpeļņejs ar vitalu fabulys i raksturu tāluojumu.

Vysleidza, kurā žanrā ir saraksteits juo dorbs (sevim nūsastuoj autora dzeja), sižeta spraigumu i viestejuma dinamiku jis golvonom kuortom sa-snādz, pasasokūt izcylajai humora dzierkstei, kas ļaun atrast eistuokū vuor-du, napuorkuopt rūbeža storp garlaiceibu, stereotipisku raksteibu i skaitei-tuoja interesis nūturiešonu, novatorisku ideju pīnasumu.

Ituo pietejuma mierkis — atkluot komiskuos estetikys pamatpryncy-pus O. Rupaiņa romanā „Zemes sōļs“ (1953) i stuostu kruojumā „Pasaules vējos“ (2000). Obeji dorbi saraksteiti trymdā, obi ir sovauduoki, atškirei-guoki nu O. Rupaiņa darbeibai rakstureiguo viesturiskuo romana.

Komisma maineigū amplitudu (nu vīglys pasasmīšonys da ciniskai situacejis izjiutai) ītekmej autora boguotuo volūda. Nasaverūt iz tuo, voi dorbs raksteits latvīšu ci latgalīšu literarajā tradicejā, autors patur ener-gisku i dinamisku puordzeivojuma (ari pīdzeivuojuma) tāluojumu. Roma-nā „Zemes sōļs“ bīži lītuotī frazeologismi paleidz radeit tipisku kultur-viesturis ainu. Tymā pošā laikā plašs stilistiski ekspresivuos leksikys, bī-žuok taišni verba, i poetisku saleidzynuojumu puorsvors īzeimej autora individualū raksteibys styly.

O. Rupaiņš ir prasmeigs psihologiskūs detaļu zeimātuojys saleidzy-nuojuma konstrukcejuos, taipat spūžs fabulists, bet verba dinamika atvei-doj juo prozai rakstureigū nūtykumu pieškū rysnuojumu.

O. Rupaiņa sirsneigais humors mīlesteibys lītu tāluojumā i osums, taisnums politiskūs ambiceju raksturoojumā ari myusu dīnuos padora juo dorbus aktualus i līk meklēt kotram sovu dzeivis jāgu i syuteibys apziņu cylvāka veidūlā.

Anita Vecgrāve

(Latvijas Lauksaimniecības universitātes Tehniskā fakultāte)

Latgalieša mentalitāte psihologa skatījumā

1. Latgalieša mentalitāte plaši atspoguļota latviešu klasiskajā literatūrā, kas radīta pēc Pirmā pasaules kara. Zīmīgākie autori — Ādolfs Erss, Jānis Jaunsudrabiņš, bet posmā pēc Otrā pasaules kara — Jānis Klīdzējs un Antons Stankevičs.

2. Latgalieša mentalitātes psiholoģiskās īpatnības lielā mērā veidojusi katoļticība un tās metafizika, ētika, rituāli, kā arī pagānisma savijums ar katoļticību. Katoļticība un tās atribūts — grēku sūdzēšana izpaužas kā psi-hoterapeitiska funkcija, kas īpaši parādās grēku atlaidē un paļāvībā gandrīz it visā uz Dievu, tā atklājoties kā konstants determinisms.

3. Zīmīga latgalieša mentalitāti raksturojoša iezīme ir tās sakņošanās patriarhālās morāles vērtību un tikumības kanonos, galvenokārt realizējoties kopības garā (tas raksturīgs gan apdraudētam, gan nabadzīgam etnosam) un ģimeniskumā; patriarhālismam raksturīga izpausme ir saimes kopīgais galds un tā rituāli, kā arī kopīgo svētku, talku intensīvs pārdzīvojums.

4. Latgaliem raksturīgs introvertums, zināma noslēgtība, kas psiholoģiskas drošības apstākļos izpaužas patiesā sirsnībā (raksturīgā apdraudētiem etnosiem). Mentalitātes īpatnība — emocionālā piesātinātība un sentiments (tās ģenēzē grēksūdze kā refleksijas instruments, Svēto Rakstu teksti, slāvu mentalitātes ietekme). Latgaliem emocijas ilgi pārdzīvo iekšēji, nespēj „atvērties“ (kas var sakņoties sociālās pieredzes specifikā), līdztekus emocijas nevadāmā afektā var „izlīt uz āru“, piem., svētkos, krogā un baznīcas apmeklējumā. Literārajos darbos kā latgalieša psiholoģiska īpatnība atklājas skaistā, cildenā, nesamaitātā un traģiskā spilgti pretstati, uztverē, arī uzvedībā. Latgalieša iezīme, kas raksturīga ilglaicīgi, — katolicisma iespaidā veidojusies tikumiskās tīrības dominante.

5. Pretnostatījumā citādākajam kā tipiska aizsardzības reakcija atklājas opozīcija „mēs — viņi“, proti, pārnovadnieki, ebreji, krievi, bagātie, nabie, zemnieki-amatnieki, tirgotāji, kungi, birokrāti vai „katoļi — citas ticības“, kas nereti izpaužas aizdomīgumā un piesardzībā.

6. Latgalieša mentalitātes raksturīga īpatnība ir strādīgums, neatlaidība, vēlēšanās gūt panākumus, vēlme iegūt izglītību. Izglītojamies latgaliem turas savā kopienā un vēlas ar izglītību uzlabot sava pagasta un novada dzīvi. Izglītība traktējama gan kā metafiziska nepieciešamība, gan kā jaunu iespēju rašanās.

7. Latgaliešu psiholoģiskajā portretējumā zīmīga ir tuvība dabai, vienotība ar to. Tas izpaužas pasaules tēlaini mākslinieciskā uztverē un pārdzīvojumā. Asociativitāte, improvizācija, atvērtība ir fenomēns, kas saglabāties salīdzinoši noslēgtā dabas vidē, ko mazāk skārusi racionāla pasaules uztvere un pragmatisms. Dabas spilgtu un animisku uztveri, iespējams, ietekmējis pagānisms.

Latgales fenomens

K. Skalbes, A. Austriņa, J. Jaunsudrabiņa skatījumā

1. Latviešu rakstniecībā pēc neatkarīgas valsts proklamēšanas 1918. gadā Latgales reģiona cilvēku un novada īpatnību tēlojums aktualizējas gan romantiķu, gan reālistu darbos.

2. No romantiķiem latgalisko fenomenu visvairāk uzsvēris Kārlis Skalbe esējās un tēlojumos. Viņa daiļradē Latgales cilvēku raksturojumā akcentēta labsirdība, iejūtība un dabiskums. Īpaši nozīme piešķirta latgaliešu reliģiskā pārdzīvojuma intensitātei un patiesīgumam. Latgales dabas tēlojumā raksturots novada savdabīgais skaistums. Katoļu baznīca un reliģiozitāte uzsvērtas kā latgaliešu garīguma un sirsnības pamats.

3. Antona Austriņa daiļradē Latgales tēlojumu pārstāv prozas krājums „Māras zemē“ un nedaudzi raksti periodikā. Antons Austriņš latgaliešus tēlo kā simpātiskus dīvainus un labsirdīgus altruistus, akcentējot viņu raksturu dabiskumu un sirsnīgumu.

4. Jāņa Jaunsudrabiņa latgaliskajā tekstā vairāk sniegta informācija par Latgales īpatnībām, novada cilvēku aktivitāti. Atsevišķos īsprozas darbos tēloti konkrēti Latgalē sastapti cilvēki, kas zīmīgi kā simpātiskas individualitātes un pārlicina par latgalieša savdabīgu mentalitāti.

Anna Vulāne
(Latvijas Universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas fakultāte)

Vārddarināšanas jautājumi latgaliešu valodas gramatikās

Latgaliešu rakstu valodas gramatiku vēsture, iespējams, aizsākas ar „Grammatyka inflansko-łotewska krótko zebrana dla uczących się języka łotewskiego“, kura publicēta Viļņā 1817. gadā.

Referātā tiks analizēts morfēmikas un vārddarināšanas jautājumu apskats A. Skrindas (1908), F. Trasuna (1921), P. Stroda (1922) un M. Bukša (1973) gramatikās.

Latgaliešu rakstu valodas gramatikās, izņemot M. Bukša darbu, šie jautājumi lielākoties skatīti pastarpināti — vārdšķiru vai pareizrakstības normu aplūkojumā, īpašu uzmanību veltot deminutīviem, kuri dalīti arī semantiskajās grupās („mozynojami“, „meilynójami“, „zamynójami“ / „nycynójami“ „litu wōrdi“).

A. Skrinda īsi raksturo vārda sastāvdaļas („sakne“, „golūtne“ („lùkamò“ jeb „fleksija“ un „nalùkamò“ jeb „sufikse“), „pasakne“ jeb „ìbalsins“ un „pamats“ jeb „celms“), kā arī norāda, ka ir vienkārši (saknes) un salikti vārdi, kuros bez saknes un galotnes ir arī piedēklis vai priedēklis. Arī P. Stroda darbā izmantots termins „sakne“, bet apzīmējums „galotne“ attiecināts uz jebkuru vārda beigās esošo skaņu kopu (*-lim, -ns*).

Gramatikās sniegtas īsas norādes uz darbības vārdu darināšanu (A. Skrinda) ar prepozīciju („pìstots“), atvasināšanu (P. Strods) ar priedekli („prikšsakne“). P. Stroda darbā daži lietvārdu derivatīvie formanti (*-niks, -nica, -uļs, -ūņs, -ne* u. c.) skatīti atsevišķi, citi — locīšanas apskatā, bet deminutīvi raksturoti īpaši. Autors arī norāda, ka prievārdus („satiksmju wòrdi“) izmanto, darinot salikteņus ar lietvārdu, īpašības vārdu vai darbības vārdu.

M. Bukša gramatikā vārddarināšanas jautājumi skarti gan vārdšķiru morfoloģiskajā apskatā, gan atsevišķā nodaļā, kurā īsi raksturota nomenu un verbu prefiksācija un sufiksācija, lietvārdu salikteņu darināšana un vārddarināšanas nozīmju sistēma.

A. Skrindas, P. Stroda un F. Trasuna gramatikas atspoguļo arī mēģinājumus radīt lingvistiskos terminus, tomēr vēl vērojama diezgan liela nekonsekvence to izmantojumā. Tā A. Skrinda ar leksēmu „golūtne“ apzīmē gan galotni (*-s*), gan izskaņu (*-enia*), savukārt termins „sufikss“ tiek attiecināts gan uz izskaņu, gan priedekli („суффиксы“ *-iba, -ica*, citviet *-isk-, -ig-*), ko dēvē arī par nelokāmo galotni. Dažviet autors prasmīgi nošķīris vārddarinātāju un formveidotāju morfēmu (*dùm-o-j-u*), bet citviet — apvienojis dažādas morfēmas vienā — piemērā *dùm-ot-oj-s* un norādē „суффикс“ *-otoj-*.

M. Bukša gramatikā izmantoti 20. gs. 2. pusē funkcionējošie lingvistiskie termini („formants“, „afikss“, „infikss“, „sakne“, „izskaņa“ u. c.), turklāt ir atsauces gan uz J. Endzelīna, gan citu valodnieku darbiem.

Kopumā 20. gadsimta latgaliešu rakstu valodas gramatikas ir nozīmīga lingvistiska un kultūrvēsturiska liecība, kas atspoguļo gan valodas materiāla apraksta veidu, gan normatīvos ieteikumus un lingvistiskās terminoloģijas attīstību.

Veras Daškevičas mācību līdzekļi pamatskolai

1. V. Daškeviča (viena vai kopā ar kolēģām) 1.–4. klašu skolēniem ir sagatavojusi vairākus darbus: no latviešu valodas tulkojusi M. Grīsles matemātikas grāmatu (1928), kopā ar A. Eisuli — lasāmo grāmatu 1. un 2. klasei (1925), sastādījusi vairākas latgaliešu valodas mācības grāmatas un vingrinājumu krājumus (Flīgere, Lāce 1998: 121, 139–140). Referātā analizēta „Latgalīšu volūdas mōceibas grōmota sōkuma školai. 3. un 4. klasei. 2. d.“ (1934) un „Ortografisku vyngrynōjumu krōjums sōkuma školas 2. klasei. 2. d.“ (1936).

2. Mācības grāmata paredzēta gramatikas un pareizrakstības apguvei divās klasēs. 3. klasē aplūkoti teikuma locekļi un vārdu savstarpējie sakari, vārdu atvasināšana un salikteņu veidošana, sniegtas vispārīgas piezīmes par lietvārda dzimti, skaitli un locījumiem. Mācīta lietvārdu un verba locīšana vienkāršajos laikos, pareizrakstība. Nedaudz skarti adjektīvi, personas pronomeni. 4. klasē turpināts vārdu un teikuma locekļu savstarpējo sakaru skaidrojums, sīkāk aplūkots adjektīvs, dots ieskats skaitļa vārda, vietniekvārda locīšanā, verba pareizrakstībā, beidzot ar adverbiem, prievārdiem un saikļiem.

3. Ortogrāfisko vingrinājumu krājumā ietverts 1. kl. vielas īss atkārtojums un plašāks 2. kl. kurss ar atkārtojumu. Lietā likta ne tikai daiļliteratūra un folklorā, bērniem reizē tiek mācītas rotaļas „Puču pērcēji“, „Naguli, sauleit!“, „Pīlic baļsīni, dabōsi vōrdu!“, „Kam spōrni, tys lidoj“.

4. Gan mācības grāmatas, gan vingrinājumu krājuma uzdevumi satur ziņā un metodiski ir daudzveidīgi, sagatavoti konkrētu uzdevumu veikšanai un arī rakstīšanas prasmju attīstīšanai, sižetos ietvertas morāles normas. Daudz ideoloģiskas audzināšanas elementu.

5. V. Daškevičas mācību līdzekļos respektēts teritoriālais aspekts: tekstos ir *pihta* ‘dižegle’ un *kedra* ‘ciedru priede’, uzdevumos — gan valstij nozīmīgas (*Krasnojarsks*, *Volga*), gan konkrētas latgaliešu dzīvesvietas Sibīrijā (*Elizabetas cīms Omska apgobolā*), reti — atsevišķas Latvijas vietas (*Lubōna azars*). Lietoti latgaliešu personvārdi (*Ontons*, *Oņte*, *Izidors*, *Katre ar Moniku*, *Aneite*). Pieminēta Krievijā iznākošā avīze „Taisneība“, žurnāls „Ceiņas Karūgs“.

6. Uzmanību pievērš skolas grāmatu ortogrāfija. Nav divskaņa *ie*, tā vietā ir *ē* (*zeimējumu*, *vēji*, *dzēšu*; *cērvs*, *zērņi*, *vērsyuneites*). Nav mīksto līdzskaņu *ķ* un *ģ* — *ķ* vietā ir *č* (*riņčōšona*, *čer*), *ģ* vietā *g* (*gērbtīs*, *kugis*,

bet *kug'a*). Divskanis *uo* konsekventi apzīmēts ar *ō*. Daudzskaitļa ģenitīvā *ē*-celma lietvārdos zudušā līdzskaņa *j* vietā rakstīta vienpēdiņa (*upes* — *up'u*). Vairāki risinājumi atšķiras no pareizrakstības pieņēmumiem Latvijā (sal. Strods 1933). Skaitļa vārdi: *septeini*, *ostoini*, *deveini*, *septeiņpadsmi*, *ostoiņpadsmi*, *deveiņpadsmi*, arī *četrudesmi*; tagadnes atgriezeniskā galotne *ā*-celmiem ir *-ās* (*laistās*), piedēklis pagātnē ir garš (*pīsadalēja*).

7. Cik lielā mērā Padomju Krievijā lietotā latgaliešu ortogrāfija sakrīt ar pareizrakstības jautājumu risinājumiem pirmskara Latvijā, kādas ir abu pušu savstarpējās ietekmes mācību grāmatu veidošanā, ir vēl pētījams jautājums.

Literatūra

Flīgere, Lāce 1998 — Latviešu grāmata ārzemēs (1920–1940). Bibliogrāfisks rādītājs / Sast. Flīgere Ē., Lāce L. Rīga, 1998.
Strods 1933 — P. Strods. Pareizrakstības vārdneica. Rēzekne, 1933.

Satura ruodeituojs

Prīškvuordi	1
<i>Алексей Викторович Андронов (Санкт-Петербург)</i> . Латгальский литературный язык в свете лексикостатистики	3
<i>Жан Бадин (Даугавпилс)</i> . Латгалия в творчестве М. Муфина	3
<i>Līga Bernāne (Rēzekne)</i> . 1907. gada ortogrāfijas apspriede un tās lēmumu atspoguļojums O. Skrindas gramatikā	5
<i>Juris Cibulis (Rīga)</i> . Latgaliešu ābece — latgaliešu valodas gramatikas un pareizrakstības atspoguļotājas	7
<i>Анна Дмитриевна Даугавет (Санкт-Петербург)</i> . Верхнелатышский сдвиг гласных	8
<i>Einārs Dervinieks (Rēzekne)</i> . Oskara Seiksta dzejas poētika	9
<i>Veronika Dundure, Anita Žogota (Nautrēni), Imants Slišāns (Baltinava)</i> . Latgaliešu valodas, literatūras un kultūrvēstures skolotāju asociācijas darbība: paveiktais un turpmākie uzdevumi	10
<i>Ilona Dzene (Rīga)</i> . Franča Trasuna „Latvišu Voļudas Gramatikas del latgališim“ raksturojums	12
<i>Romualds Gadzāns (Vabole)</i> . Antons Skrinda — ievērojams pirmās latgaliešu atmodas darbinieks	13
<i>Sulev Iva (Võro — Tartu)</i> . Diverse minorities with one language: the case of South Estonian	14
<i>Ieva Kalniņa (Rīga)</i> . Jaunas poētiskās valodas meklējumi latgaliešu literatūras krājumā „Uz pōrsvola“	15
<i>Antra Kļavinska (Rēzekne)</i> . Etnonīmi latgaliešu folklorā	17
<i>Anna Lazdāne (Vabole)</i> . Vaboles pagasta Skrindu dzimtas muzejs: svarīgākās aktivitātes	18
<i>Sanita Lazdiņa (Rēzekne)</i> . Latgaliešu valodas loma Latvijas izglītībā: Latgales etnolingvistiskās situācijas izpētes dati	19
<i>Sanita Lazdiņa, Heiko F. Marten, Ilga Šuplinska (Rēzekne)</i> . The Latgalian Language in Education	20
<i>Lideja Leikuma (Reiga)</i> . Latgalīšu raksteibys normiešona Padūmu Krīvejā	21
<i>Inese Ločmele (Rēzekne)</i> . Latvieša tēls un mentalitātes īpatnības latgaliešu folklorā	22
<i>Valentins Lukaševičs (Daugovpiļš)</i> . Martys Skujis poezejis salasejums „Naziņā“: formys i satura sovpatēibys	23
<i>Rolands Naglis (Rēzekne)</i> . F. Trasuna fabulas: teksta interpretācija un iestudējuma recepcija	24
<i>Nikole Naua (Nicole Nau) (Poznaņa)</i> . S. Uļanovskas pasaku nozīme vispārīgajā valodniecībā un baltistikā	25
<i>Илья Сергеевич Николаев (Санкт-Петербург)</i> . Трудно быть маленьким: судьба прибалтийско-финских народностей балтийского побережья	26
<i>Marita Papiņa (Rīga)</i> . Veras Daškevičas grāmatas nepilnai vidusskolai	28

<i>Laima Pūga (Rīga)</i> . Vera Daškeviča — ievērojama latgaliešu valodas metodiķe Padomju Krievijā.....	29
<i>Irita Saukāne (Daugavpils)</i> . Bērns runā latgaliski: vērojumi par valodas īpatnībām.....	30
<i>Ilze Sperga (Reiga)</i> . Latgalīšu rokstu volūda i teksti rūkrokstā (piec Spiergu sātys arhiva materialu).....	32
<i>Anna Stafeca (Rīga)</i> . M. Bukša un J. Placinska „Latgaļu volūdas gramatika un pareizraksteibas vōrdneica“ latgaliešu rakstu valodas normēšanas kontekstā.....	33
<i>Нукита Вукторович Сунрунчук (Минск)</i> . В тени большого брата... (Асистемность ассимилятивного смягчения в белорусском и латгальском).....	34
<i>Ilga Šuplinska (Rēzekne)</i> . Komisma elementi Ontona Rupaiņa prozā.....	36
<i>Anita Vecgrāve (Jelgava)</i> . Latgalieša mentalitāte psihologa skatījumā.....	37
<i>Viesturs Vecgrāvis (Rīga)</i> . Latgales fenomens K. Skalbes, A. Austriņa, J. Jaunsudrabiņa skatījumā.....	39
<i>Anna Vulāne (Rīga)</i> . Vārdarināšanas jautājumi latgaliešu valodas gramatikās.....	39
<i>Kristīne Zute (Rīga)</i> . Veras Daškevičas mācību līdzekļi pamatskolai.....	41

„ONTONA SKRYNDYS LATGALĪŠU GRAMATIKAI 100“

1. starptautyskuo latgalistikys konference

Sanktpiterburga, 2008. goda 19.–20. septembris

Referatu tezis

Лицензия ЛПП № 000156 от 27.04.99

Авт. л. 2,34. Печ. л. 2,75. Тираж 100 экз. Заказ №

Факультет филологии и искусств СПбГУ.
199034, С.-Петербург, Университетская наб., 11.

ОНУТ факультета филологии и искусств СПбГУ.
199034, С.-Петербург, Университетская наб., 11.